

UDK: 32(497.5 Samobor)"1929/135"
352(497.5 Samobor)"1929/1935"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 18. 3. 2013.
Prihvaćeno: 27. 3. 2013.

Političko-upravne prilike na području samoborskog kotara za vrijeme šestosiječanjske diktature (1929.–1935.)

DANIJEL VOJAK

Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, Republika Hrvatska

Na području samoborskog kotara šestosiječanjska diktatura uvedena je bez (znatnijeg) otpora stanovništva i oporbenih političara. Nositelji nove državne vlasti postali su postavljeni i odani državni službenici u općinskoj i kotarskoj vlasti. Oni su se oslanjali na represivnu žandarmeriju, što je uključivalo praćenje i prijavljivanje istaknutih oporbenih političara državnim političkim i pravosudnim tijelima te pomno prijavljivanje i kažnjavanje svakog kršenja zakona (poput uvreda kralja, isticanja plemenskih zastava i sl.). Nakon smrti kralja Aleksandra krajem 1934. i raspisivanja novih parlamentarnih izbora u svibnju 1935., kotarske vlasti neuspješno su nastojale onemogućiti djelovanje HSS-a i istodobno potaknuti okrupnjavanje prodržavnih političkih snaga. No na izborima je uvjerljivi izborni pobjednik bila Mačekova lista s Ljudevitom Tomašićem kao kandidatom, čime je diktatura na samoborskom području i formalno okončana.

Ključne riječi: Samobor, šestosiječanjska diktatura, represija, općinska samouprava, Hrvatska seljačka stranka.

Samoborski kotar u razdoblju između dva svjetska rata činili su trgovište Samobor sa trima upravnim općinama – Podvrh, Sv. Nedelja i Sv. Martin pod Okićem, a u njemu je živjelo dvadesetak tisuća stanovnika. Rad će analizirati razdoblje šestosiječanjske diktature (1929.–1935.) na području samoborskog kotara, pri čemu će analiza biti usmjerena na razumijevanje odnosa središnjih vlasti prema lokalnim (samoborskim) vlastima. Nastojat će se istražiti odnos lokalnih nositelja šestosiječanjske vlasti prema njihovim (političkim) suparnicima. U radu će se koristiti arhivski fondovi u Hrvatskom državnom arhivu, relevantna periodična građa i literatura.

I. Ukratko iz političke i upravne povijesti Samobora od druge polovine XIX. stoljeća do 1918. godine

U ovom razdoblju nastavile su se upravno-teritorijalne promjene te je samoborsko područje, ustrojeno kao područje kotara, bilo dio Zagrebačke županije. Na određeni način politička povijest Samobora započela je u prvoj polovini XIX. stoljeća, kada je postao poznat kao “gnjezdo iliraca”, ponajviše zbog toga što su u njemu živjeli i djelovali istaknuti pripadnici ilirskog pokreta, poput Ferde Livadića, Stanka Vraza, Ljudevita Gaja, Ljudevita Vukotinića, Ivana Kukuljevića Sakcinskog i dr.¹ Istodobno se na njegovu području odvijala politička borba između pripadnika Hrvatsko-vugerske stranke (“mađarona”) i Ilirske stranke (“iliraca”). Teško je govoriti o dominaciji pojedine političke struje u ovom razdoblju, jer su se one izmjenjivale u vlasti. Ilirci, predvođeni Livadićem kao sucem (načelnikom), imali su određenu dominaciju do kraja revolucioniranih događanja, nakon čega mađaroni predvođeni Eduardom pl. Súlyókom kao sucem (načelnikom) dominiraju razdobljem apsolutizma do kraja 1850-ih. Obnovom političkog života u 1860-ima, na prvim općinskim izborima u travnju 1861. pobijedili su pripadnici Narodne stranke predvođeni Ljudevitom Šmidhenom. Time Samobor postaje “gnjezdo narodnjaka”, iako su pripadnici Unionističke stranke i dalje bili prisutni. Nakon toga izmjenjuju se unionistički i narodnjački kandidati u kotaru, općinama i trgovištu. U tom političkom kontekstu može se promatrati skup narodnjaka iz lipnja 1870. u kuriji Mirnovec, na kojemu su istaknuti narodnjački političari, poput Ivana Perkovca, Josipa Miškatovića, Frana Kurelca i dr., raspravljali i o političkim prilikama. Narodnjaci su dominirali od 1870-ih, a unionisti su imali potporu postavljenih svjetovnih i crkvenih birača. Sredinom 1880-ih u političko nadmetanje uključuju se pravaši, koji su bili posebno jaki od kraja XIX. stoljeća. Samoborci su sudjelovali u nemirima protiv bana Khuen-Héderváryja 1903., a u travnju iduće godine skupina seljaka napala je u znak protesta samoborskog zastupnika Milana pl. Kiepacha oštetila upravne zgrade u općini Podvrh i trgovištu Samobor. Ante Pavelić je kao predstavnik “starčevićanaca” od 1908. do 1913. bio biran za samoborskog zastupnika u Hrvatskom saboru.²

II. Iz povijesti Samobora od 1918. do 1929. godine

Potrebno je uklatko istaknuti da je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca bila organizirana po centralističkom i unitarističkom principu, a nakon donošenja

¹ O tome više u: Mira ČEBUŠNIK, *Samoboru divnom gradu: nesamoborci o Samoboru*, Samobor, 2008.

² Željko HOLJEVAC, “Samobor i okolica od 1800. do 1914. godine”, u: *Samobor: zemljopisno-povijesna monografija*, ur. Dragutin Feletar, Samobor, 2011., sv. 1., 323.-341.; Stjepan OREŠKOVIĆ, *Samobor – za slobodu*, Samobor, 1918., 4.-36.

Vidovdanskog ustava 1921. ozakonjen je sustav monarhijskog parlamentarizma. Državne su vlasti kasnijim zakonima represivno nametale politiku centralizma i jugoslavenskog nacionalnog unitarizma (“jedan troimeni narod”).³ U takvu političko-upravnom okviru potrebno je analizirati upravno-političke prilike na samoborskom području.

Samoborsko je područje između 1918. i 1929. bilo dio Zagrebačke oblasti, a od 1929. do 1935. unutar Savske banovine. Samoborski kotar sastojao se od trgovišta Samobor i upravnih općina Podvrh, Sv. Nedjelja i Sv. Martin pod Okićem površine 313 km², unutar kojih se nalazilo 20 kotarskih (poreznih) općina i 77 naselja.⁴

Demografska struktura stanovništva samoborskog kotara može se analizirati na temelju analize dvaju popisa stanovništva iz 1921. i 1931. godine. Prema rezultatima popisa iz 1921., u kotaru je popisano 23 358 stanovnika, što je bilo 295 stanovnika manje u usporedbi s rezultatima popisa stanovništva iz 1910. godine.⁵ Već u sljedećem popisu stanovništva, iz 1931., na području samoborskog kotara popisano je 26 598 stanovnika, što je činilo porast od 3240 stanovnika u usporedbi s popisom iz 1921. godine. Teritorijalno je najveća općina Podvrh, ujedno i najgušće naseljena, dok je najmanje naseljeno bilo područje trgovišta Samobor, s nešto manje od 3000 stanovnika. U međuratnom razdoblju na samoborskom području prevladavalo je stanovništvo sa “srpsko-hrvatskim” kao materinim jezikom i rimokatoličke vjeroispovijesti.⁶

Samoborske vlasti i stanovništvo dobro su prihvatili raspad Austro-Ugarske Monarhije i ustroj nove države. Istaknuti samoborski intelektualci spominjali su ulazak Samobora u novu državu kao dolazak “glasova mira i slobode”, dok je stanovništvo “masovnim” sudjelovanjem na “javnoj skupštini” protiv talijanskih teritorijalnih zahtjeva (“presizanja”) za “jugoslavenska područja” i donošenjem oštre antitalijanske rezolucije, na određeni način, potvrdilo svoju pripadnost novoj jugoslavenskoj zajednici.⁷ Burna događanja odrazila su se na upravno-poli-

³ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918. – 2008.*, Zagreb, 2008., 43.-64.; Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1992., 98.-117.

⁴ Viktor MANAKIN, *Banovina Savska: Opći pregled*, Zagreb, 1931., 60.-61.

⁵ Takvo demografsko nazadovanje može se objasniti posljedicama Prvog svjetskog rata, epidemije španjolske gripe te nastavka procesa (prekomorskog) iseljavanja stanovništva ovog kotara; “Španjolska bolest u Samoboru”, *Samoborski list* (Samobor), br. 14, 15. VII. 1918., 3.; Danijel VOJAK, “Naši v Ameriki: iseljavanje stanovništva samoborskoga kotara u Ameriku: 1880. - 1914.”, *Kaj*, 38/2005., br. 6, 115.-142.

⁶ Porast stanovništva može se objasniti usporenim (prekomorskim) iseljavanjem stanovništva, kao i poboljšanjem ekonomskih i zdravstvenih prilika, usp. *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine po stanju od 1. siječnja 1913.*, Zagreb, 1913., 48.-49.; *Definitivni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca od 31. januara 1921. godine*, Sarajevo, 1932., 268.-269.; *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine po stanju od 1. maja 1937.*, Zagreb, 1937., 105.-106.

⁷ S. OREŠKOVIĆ, n. dj., 1.; “Javna skupština protiv talijanskog presizanja na jugoslavenska područja”, *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1919., 1.

tičke prilike na samoborskom području, posebice u trgovištu Samobor, gdje je dotadašnji načelnik Josip Jug “poslan” na prisilni dopust, a njegovu dužnost obavljao je Josip Čop kao upravitelj (povjerenik).⁸ “Dvovlašće” u obavljanju načelničke službe prekinuto je tek početkom ožujka 1919., kada su intervenirale zagrebačke županijske vlasti, a načelnik Jug podnio je ostavku.⁹ Dva mjeseca poslije, na sjednici trgovišnog zastupstva za upravitelja trgovišta izabran je Mirko Kleščić¹⁰ dok se sasvim ne riješi slučaj s položajem načelnika Juga.¹¹

Prvi općinski izbori u Samoboru održali su se krajem ožujka 1920., a na njih su izašle tri liste. Lista “udruženog građanstva” pod Mijom Noršićem okupljala je istaknute samoborske gospodarstvenike, političare i javne djelatnike, “obrtničku listu” predvodio je samoborski kožar Antun Filipec, a gostioničar Milan Švarić bio je nositelj treće, “radničke liste”. Zanimljivo je da su se neki kandidati pojavljivali na više lista te je bilo uočljivo da liste nisu odražavale politiku određene stranke, nego su bile usredotočene na rješavanje komunalnih problema. Izbori su prošli mirno, a pobijedila je Noršićeva lista. Na sljedećoj sjednici trgovišnog zastupstva za načelnika je izabran Mirko Kleščić.¹²

U studenome 1920. održani su izbori za Ustavotvornu skupštinu, na kojima je za samoborski kotar bilo prijavljeno devet lista. Ukupno je izašao 3561 glasač ili 67% od ukupnog broja glasača, a pobijedila je lista Hrvatske republi-

⁸ Vezano za pojmove, potrebno je naglasiti da se u arhivskim i periodičnim izvorima za vodeću osobu u kotaru i općini ponajprije navodi načelnik. Na razini općine za postavljene (neizabrane) načelnike koristi se termin upravitelj (npr. Josip Čop, Milan Šoštarić), ali i tu postoje razlike. Naime, u slučaju načelnika Cesara i Pandića isključivo se koristi termin općinski načelnik, unatoč tomu što ih nitko nije izabrao, nego su ih banovinske vlasti postavile na to mjesto.

⁹ “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 6, 15. III. 1919., 2.

¹⁰ Mirko Kleščić (Jastrebarsko, 29. kolovoza 1865. – Samobor, 20. prosinca 1938.), zdravstveni, politički i kulturni djelatnik. U Jastrebarskom je završio osnovnu školu i gimnaziju, a zatim je 1890. završio farmaciju na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu. Ljekarnički rad obavljao je u Jastrebarskom, Rijeci, Ljubljani, Ptuju, Sisku i Zagrebu (u ljekarni Antuna Kögla). Kleščić se u Samobor doselio 1891., a dvije godine poslije otvorio je ljekarnu. Nekoliko je puta biran za samoborskog načelnika: 1898.–1904., 1913.–1914., 1919.–1923. Istaknuo se kao kulturni i sportski djelatnik, voditelj pjevačkog društva “Jeka”, osnivač i glavni urednik *Samoborskog lista*, a zajedno s Franjom Bučarom uveo je u Samobor tenis, biciklizam, skijanje, planinarenje i atletiku. Sudjelovao je u radu Dobrovoljnog vatrogasnog društva Samobor, gdje je obavljao dužnost vojvode (predsjednika), te je jedan od osnivača i odbornika Hrvatsko-slavonske vatrogasne zajednice; 1931. izabran je za potpredsjednika, 1933. za predsjednika Vatrogasne zajednice Savske banovine, a 1934. obavljao je dužnost podstarješine Vatrogasnog saveza Kraljevine Jugoslavije; “Ph.mr. Mirko Kleščić st. (Nekrolog)”, *Apotekarski vjesnik*, 20/1938., br. 24, 1085.–1087.; “Mirko Kleščić (Nekrolog)”, *Samoborski list*, br. 1, 1. I. 1939., 2.; “Umro najpopularniji Samoborac”, *Jutarnji list* (Zagreb), br. 9666, 22. XII. 1938., 13.

¹¹ “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 10, 15. V. 1919., 1.

¹² “Službeno proglašenje kandidatskih lista”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1920., 2.; “Izborni pokreti”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1920., 2.; “Rezultat općinskih izbora”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1920., 3.; “Sloga zastupstva”, *Samoborski list*, br. 14, 15. VII. 1920., 1.; “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 14, 15. VII. 1920., 2

kanske seljačke stranke (HRSS) predvođena Josipom Predavcem i Rudolfom Horvatom sa 3204 glasa (90%). Od ostalih lista potrebno je spomenuti listu Zajednice s osvojenim 181 glasom, a ostale su stranke dobile manje od 40 glasova.¹³ To su bili prvi izbori na kojima je pobijedila stranka Stjepana Radića na samoborskom području, čime je prekinuta dotadašnja politička dominacija pravaša – “starčevićanaca”.¹⁴

Samoborske su kotarske vlasti za vrijeme izborne kampanje neuspješno nastojale ograničiti djelovanje HRSS-a (“radićevaca”), kontrolirajući njihove aktivnosti i zabranjujući im održavanje političkih skupova.¹⁵ Istodobno se “pomno” pratila zabranjena aktivnost komunista, koja nije bila zabilježena na ovom području.¹⁶

Unatoč “ograničenjima”, HRSS je svoju uvjerljivu političku dominaciju na samoborskom području nastavio na sljedećim parlamentarnim izborima, održanim 18. ožujka 1923., kada je predvođen Jurom Valečićem između osam drugih lista osvojio 97% od ukupnog broja glasova. Demokratska lista predvođena Edom Lukinićem bila je druga, a osvojila je samo 42 glasa.¹⁷

Istodobno s političkom dominacijom “radićevaca” na razini kotara, vlast u trgovištu Samobor bila je nestabilnija i često isprekidana “ostavkama” i krizama te nametnutim (neizabranim) načelnicima. Tako je načelnik Kleščić u svibnju 1923. podnio ostavku zbog “privatnih poslova”, a ubrzo je na sjednici trgovišnog zastupstva za općinskog upravitelja izabran Milan Šoštarić.¹⁸ Na općinskim izborima održanim sredinom prosinca 1923. između tri liste pobjedu je odnijela lista HRSS-Hrvatska zajednica predvođena Mijom Hercegom s osvojena 163 glasa i sedam zastupnika. Lista Hrvatsko slobodno gradjanstvo dotadašnjeg upravitelja trgovišta Šoštarića osvojila je 117 glasova i 5 zastupnika, a lista Ivana Levičara 126 glasova i 5 zastupnika.¹⁹ Za razliku od prošlih

¹³ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Grupa XXIII: Izbori u Kraljevini Jugoslaviji (dalje: Grupa XXIII), sign. 1364, br. 88; “Birački odbori”, *Samoborski list*, br. 22, 15. XI. 1920., 1.; “Rezultat obavljenih izbora u kotaru Samobor”, *Samoborski list*, br. 15, 1. XII. 1920., 1.; “Izbor za konstituantu”, *Samoborski list*, br. 15, 1. XII. 1920., 2.

¹⁴ S. OREŠKOVIĆ, *n. dj.*, 30.-32.; Marko BAHOVEC, “Nešto iz političke prošlosti Samobora”, u: *Samobor: u povodu 762. obljetnice grada Samobora*, pretisak iz 1943., odg. ur. Dragutin Feletar, Samobor, 2004., 223.

¹⁵ HDA, Grupa VI: Odsjek za gradivo političkih stranaka i udruga (dalje: Grupa VI), sign. 1364, br. 16 (78 Res. v.ž. 1921.); HDA, Grupa XVI: Teror vladajućeg režima (dalje: Grupa XVI), sign. 1359, br. 59 (28.703/1921.).

¹⁶ HDA, Grupa III: Sindikati (dalje: Grupa III), sign. 1350, br. 111 (280 Prs); HDA, Grupa III, sign. 1350, br. 111 (279 Prs/1921.); HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 323 (43 Prs/1925.).

¹⁷ “Izbor za narodnu skupštinu”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1923., 1.; “Izbor narodnog poslanika u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 6, 15. III. 1920., 1.

¹⁸ “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 10, 15. V. 1923., 1.-2.

¹⁹ “Kandidatske liste”, *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1923., 1.; “Službeno proglašenje kandidatskih listina”, *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1923., 1.-2.; “Rezultat izbora za trgov. zastupstvo”, *Samoborski list*, br. 1, 1. I. 1924., 1.

općinskih izbora, na ovima se uključila samo jedna politička stranka – HRSS, koja je političku dominaciju s razine kotara nastojala prenijeti i na općinsku razinu. Tadašnji politički kroničari navode da se ulaskom “agitacije političke borbe” u općinsku politiku zaoštrila politička borba, u kojoj se napustila isključiva briga za komunalne, usko lokalne probleme Samobora.²⁰ Nakon izbora uložene su brojne žalbe, većinom zbog organizacijskih propusta u provođenju izbora (npr. izbori su održani u tjednu, a ne u nedjelju) i neprimjerenog ponašanja pojedinih kandidata.²¹ Zbog sporog rješavanja žalbi trgovišna je vlast bila blokirana, zbog čega se produžilo “upraviteljstvo” načelnika Šoštarića.²² Zagrebačke županijske vlasti tek su sredinom listopada 1924. neuspješno pokušale “presjeći trakavicu” odbivši žalbu na izbor dvoje kandidata, no na županijsku odluku ponovno je uložena žalba.²³ Tri godine i dva mjeseca nakon održavanja općinskih izbora, općinska je kriza napokon bila riješena. Županijske oblasne vlasti odbile su u veljači 1926. posljednju žalbu na izbor trgovišnog zastupstva, koje je krajem istog mjeseca započelo raditi i izabralo Ivana Levičara za načelnika.²⁴

Politička dominacija HRSS-a nastavljena je na parlamentarnim izborima održanim početkom veljače 1925., kada je izašao sa dvije liste od prijavljenih 13. S nositeljem liste Mirkom Neudorferom i Stjepanom Čučekom kao kandidatom osvojio je 5135 glasova, a sve su ostale liste između sebe podijelile 157 glasova.²⁵ Incidenti za vrijeme izbora bili su rijetki: tako je jednom trgovcu u Samoboru, pristaši Demokratske stranke, bojom polivena kuća. Osim toga, žandarmerijske vlasti izvještavale su o mogućim nemirima ako dođe do sprečavanja glasanja za raspušteni HRSS.²⁶

Jedna od politički najuzbudljivijih godina bila je 1927., kada su održani oblasni, parlamentarni i općinski izbori. Najprije su 23. siječnja 1927. održani oblasni izbori za županijsku skupštinu, na kojima je od pet prijavljenih lista pobijedila ona HRSS-a, predvođena kandidatima Stjepanom Čučekom i Rudolfom Mihalićem, sa 87% od ukupnog broja glasova. Potrebno je spomenuti mali odaziv birača (glasalo ih je 3725 od 6345 ili 59%), a za razliku od proteklih izbora, druge političke stranke zabilježile su nešto više glasova: Hrvatska fede-

²⁰ “Općinski izbori”, *Samoborac* (Samobor), 10. VIII. 1925., br. 7, 1.

²¹ “Utoci protiv opć. izbora”, *Samoborski list*, br. 1, 1. I. 1924., 2.

²² “Općinski poslovi”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1924., 1.; “Novi trg. odbor”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1926., 2.

²³ “Utok proti novo izabranog trg. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1924., 3.; “Utok protiv izbora opć. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1924., 2.; “Dvije-tri k izboru novog općinskog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 11, 1. VI. 1925., 1.

²⁴ “Novi trg. odbor”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1926., 2.; “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1926., 2.

²⁵ “Izbor narodnog poslanika u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 3, 1. II. 1925., 1.; “Rezultati izbora u kotaru Samobor dne 8. veljače 1925.”, *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1925., 1.-2.

²⁶ HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 167 (15 Prs/1925.); HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 167 (52 Prs/1925.).

ralistička seljačka stranka – 171, Hrvatski blok – 129, Samostalni demokrati – 118 i Hrvatska pučka stranka – 59 glasova.²⁷ Parlamentarni izbori održani su 11. rujna 1927., a od 12 lista ponovno je pobijedila lista Hrvatske seljačke stranke (HSS) s nositeljem Mirkom Neudorferom i kandidatom Stjepanom Čučekom s osvojenih 74% glasova. Posebnost ovih izbora je ponovni izlazak HRSS-a, sada preimenovanog u HSS, sa dvije liste te lista disidenata HSS-a, koja je doživjela izborni debakl. Lista Hrvatskog bloka osvojila je 10%, a lista Demokratske zajednice 7% od ukupnog broja glasova. Preostale liste podijelile su između sebe manje od 10% glasača.²⁸ Kriza općinske vlasti u trgovištu Samobor ponovno je obilježila i 1927. godinu. Naime krajem siječnja 1927. načelnik Levičar podnio je ostavku zbog “raznih makinacija protiv njegove osobe”.²⁹ Kao njegova zamjena jednoglasno je za načelnika Samobora na sjednici trgovišnog zastupstva izabran Milan Praunsperger.³⁰ Praunsperger je kao nositelj liste Hrvatskog udruženog gradjanstva uspio pobijediti na općinskim izborima održanim početkom listopada 1927. s osvojenom 183 glasa i 9 zastupnika te je uz podršku liste predvođene Stjepanom Freslom ml. (139 glasova i šest zastupnika) bio izabran za načelnika.³¹ I ove je izbore obilježio slab izlazak glasača (od ukupno 704 izbornika s pravom biranja glasalo ih je 394 ili 56%). Ovi su izbori bili i jasno diferencirani od skupštinskih i oblasnih, jer su na trima općinskim listama bili istodobno okupljeni pripadnici raznih političkih stranaka (HSS-a, Hrvatskog bloka i Pučke stranke).³²

Iz navedenog je vidljiva nestabilnost samoborskih općinskih vlasti, koje su često raspuštane ili su djelovale pod upravom postavljenog, a ne izabranog općinskog upravitelja. Istodobno je na razini parlamentarnih izbora nakon I. svjetskog rata potpuno dominirao H(R)SS predvođen Stjepanom Radićem te se može reći da je samoborsko područje bilo jedna od njegovih “utvrda”. Zasiurno se među stanovništvom i njihovim političarima nametnulo pitanje kako će se atentat na hrvatske zastupnike u Beogradu 1928. odraziti na lokalne političke prilike.

²⁷ HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 266 (652-1927.); “Oblasni izbori”, *Samoborski list*, br. 2, 15. I. 1927., 2.; “Rezultat oblasnih izbora u kotaru Samobor 23. siječnja 1927.”, *Samoborski list*, br. 3, 1. II. 1927., 1.

²⁸ “Izbor narodnog poslanika u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1927., 1.-2.; “Rezultat izbora u kotaru Samobor dne 11. rujna 1927.”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1927., 1.-2.

²⁹ “Zahvala g. Levičara na časti načelnika”, *Samoborski list*, br. 3, 1. II. 1927., 4.

³⁰ “Izbor trgovišnog načelnika”, *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1927., 2.; “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1927., 1.

³¹ “Uoči izbora trg. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1927., 1.; “Službeno proglašenje kandidatskih lista”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1927., 2.; “Rezultati izbora za trgov. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1927., 1.; “Svečana sjednica trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1927., 2.

³² HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 266 (5749-1927.).

III. "... Narod miran ali ogorčen...": Beogradski atentat 1928. i utjecaj na samoborske političke prilike

Atentat na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini doveo je do zaoštavanja već ionako dosta zaoštrenih unutarnjopolitičkih prilika u Jugoslaviji. Na razini državne politike slijedili su neuspješni pokušaji kralja Aleksandra da ublaži posljedice tih događaja i spriječi izbijanje nemira.³³ Istodobno su se posljedice tog događaja odrazile i na lokalnu razinu, poput one u Samoboru.

Imajući na umu političku dominaciju "radićevaca" na samoborskom području, mogle su se očekivati burne reakcije na vijesti iz lipnja 1928. o atentatu Puniše Račića na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini. Na prve vijesti o beogradskom atentatu lokalne novine pisale su da su one primljene s "razumljivim uzbuđenjem i ogorčenjem". Dio stanovništva ("skupina mladića") navečer na dan atentata izišao je na samoborske ulice prosvjedujući "protiv ubojica". Prosvjednici su imali potporu samoborskih vlasti te su uz dozvolu načelnika Praunspbergera izvjesili crnu zastavu na vijećnici. Već idući dan većina kuća u Samoboru imala je izvješenu crnu zastavu u znak žalosti zbog beogradskih žrtava.³⁴ Nekoliko dana nakon atentata, u Samoboru je održana izvanredna žalobna sjednica trgovišnog zastupstva, na kojoj je načelnik Praunspberger oštro osudio atentat, navodeći da "... u skupštini dakle, najvećem forumu države, svetinji svakog naroda, hrvatska je krv legla, hrvatske su glave pale... (...) ... tim užasnim u povijesti ne zabilježnim okrutnim činom, jednog narodnog poslanika, teško su uzdrmane i povrijeđene duše miroljubivog i patničkog Hrvatskog naroda, duboko su rascviljena srca naša, duboko je raztužena patnička Hrvatska mati... (...) ... naš starodrevni Samobor, predgradje Hrvatske metropole, davno stjecište najpoznatijih naših i najzaslužnijih Hrvatskih rodoljuba, duboko osjeća tu bol i tugu sa cijelim Hrvatskim narodom ali strpljivo nosi tu nepravdu u duši svojoj jer se nada, da će iz krvi Hrvatskih mučenika, niknuti Hrvatskom narodu jako stablo ljubavi i slobode..."³⁵ Zatim je Praunspberger predvodio trgovišno izaslanstvo na pogrebu ubijenih HSS-ovaca Pavla Radića i Gjure Basarićeka u Zagrebu.³⁶ *Samoborac* je pisao o discipliniranom ponašanju članova HSS-a i održavanju "mira dostojnog narodnih žrtava", no pritom se opisuje predstojeća "duga" i "teška" borba protiv "opasnog, hegemonističkog neprijatelja", koji ima "drugu kulturu i mentalitet".³⁷

Početak kolovoza 1928. od posljedica ranjavanja u Narodnoj skupštini preminuo je Stjepan Radić, a njegov pogreb bio je izraz "političke manifestaci-

³³ I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 86.-87., 89.-91., 101.-102.; Ivana DOBRIVOJEVIĆ, *Državna represija u doba kralja Aleksandra 1929 – 1935.*, Beograd, 2006., 39.-40.

³⁴ "Samobor i – beogradski pokolj", *Samoborac*, br. 12, 25. VI. 1928., 3.

³⁵ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 225; "Izvanredna žalobna sjednica trgoviš. zastupstva", *Samoborski list*, br. 13, 1. VII. 1928., 2.

³⁶ "Sprovod narodnih mučenika", *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1928., 2.; "Samobor na sprovodu narodnih mučenika", *Samoborac*, br. 12, 25. VI. 1928., 2.

³⁷ "Nakon beogradskog pokolja", *Samoborac*, br. 13, 10. VII. 1928., 1.

je” protiv središnjih vlasti. Neki znanstvenici navode da je Radić od tada do danas postao jedna od “glavnih mučeničkih figura nacionalne mitologije”.³⁸

U Samoboru je povodom Radićeve smrti održana nova žalobna sjednica trgovišnog poglavarstva i brojni drugi komemorativni skupovi.³⁹ Preminuli Radić smatran je u Samoboru “vođom svih Hrvata” i “prorokom hrvatskog naroda”.⁴⁰ Na jednom takvom skupu održanom 15. kolovoza 1928. govorili su istaknuti predstavnici samoborske vlasti, kao što su Stjepan Čuček (narodni zastupnik, predsjednik samoborske kotarske organizacije HSS-a), Mirko Neudorfer (narodni zastupnik) i Mirko Klešćić (bivši općinski načelnik). Kotarski načelnik Aleksandar Šibenik izvijestio je vlasti Zagrebačke županije da se govorilo o životu i djelovanju Stjepana Radića te da “... nije iznešeno ništa, što bi bilo zabranjeno govoriti...”⁴¹

Državne su se vlasti pribojavale nasilne reakcije članova HSS-a, no do toga na ovom području nije došlo.⁴² Samoborska kotarska vlast izvijestila je sredinom kolovoza 1928. o stanju u Samoboru, navodeći da “... narod miran ali ogorčen zbog ubivstva narodnih poslanika naročito Stjepana Radića, te je odlučan za borbu prema naredjenju vodstva SD koalicije [Seljačko-demokratske koalicije, op. a.]...”⁴³ Do kraja iste godine na ovom području nisu zabilježene veće demonstracije protiv vlasti. Za razliku od Samobora, u Zagrebu su se početkom prosinca 1929., prilikom obilježavanja 10-godišnjice državnog ujedinjenja, demonstranti sukobili s policijom te je nekoliko osoba ubijeno. Nakon toga su se unutrašnje prilike dodatno pogoršavale, tako da neki spominju “kližanje u anarhiju”, što je dovelo do uspostave diktature.⁴⁴

IV. “Nova vlast” u Samoboru: uvođenje diktature u Samoboru 1929. godine

Kralj Aleksandar uveo je 6. siječnja 1929. sustav diktature čije su se mjere odnosile na, između ostalog, ukidanje Ustava, raspuštanje Narodne skupštine, zabranu isticanja nacionalnih, vjerskih i regionalnih obilježja, a u jesen iste

³⁸ Stipica GRGIĆ, “Radić nakon Radića: stvaranje kulta heroja Stjepana Radića (1928.-1934.)”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: ČSP), 42/2010., br. 3, 724.

³⁹ “Samobor u počast pok. Stjepanu Radiću”, *Samoborski list*, br. 13, 1. VII. 1928., 2.

⁴⁰ “† Stjepan Radić”, *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1928., 1.; “Komemoracija za Stjepana Radića u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1928., 2.

⁴¹ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 226 (134 prs/1928.).

⁴² HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 206 (Str. Pov. D.Z. Br. 184.); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 206 (260 prs-1928.).

⁴³ HDA, Grupa XXI: Politička situacija (dalje: Grupa XXI), sign. 1363, br. 11252 (148 prs/1928.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1408 (259 prs/1929.).

⁴⁴ I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 41.-43.; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 101.

godine država je preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju, s novim teritorijalnim (banovinskim) uređenjem. Kralj se u tom političkom kontekstu odlučio boriti protiv negativnih strana parlamentarizma i “nezdravog političkog stanja” kao “čuvar narodnog i državnog jedinstva”. Nastojao je provoditi politiku stvaranja jedinstvene jugoslavenske nacije, ideološki utemeljene na integralnom jugoslavizmu. Slijedio je pritisak na dio političara, poput Vladka Mačeka, Ante Pavelića ml., Svetozara Pribićevića i dr., koji su bili zatvoreni ili su izbjegli. Osim prema njima, oštrica vlasti bila je okrenuta prema komunističkoj stranci.⁴⁵ Kralj Aleksandar se u provođenju “nove vlasti” uz državno činovništvo i dio političara i gospodarstvenika ponajprije oslanjao na represivni dio vlasti, vojsku, žandarmeriju i policiju.⁴⁶ Većina spomenutih zakona, donesenih u prvim danima diktature, vrijedila je barem nekoliko idućih godina. Svi oni značili su izigravanje osnovnih intencija samouprave te su tako ne samo osobe koje je na čelo samouprave postavila država, poput raznih komesara, nego i službenici koje je legalno izabrala ili zaposlila općinska uprava postali strogo kontrolirani kotačić u mehanizmu nove režimske državne vlasti, koja je po svojoj volji mogla bila “gospodar života i smrti” određene samoupravne jedinice. Zbog toga možemo reći da su do 1936. postavljeni općinski načelnici, odbornici i činovnici u prvom redu uživali potporu režima, koji na nižoj razini utjelovljuju kotarski predstojnici. Uz to, nakon pojave pseudodemokracije krajem 1931., o čemu će poslije još biti riječi, tim istim osobama bilo je važno osigurati podršku i lokalnih režimskih stranačkih moćnika. Iako postoje različita tumačenja o završetku diktature, ključnim događajima okončanja te vlasti mogu se smatrati atentat na kralja Aleksandra u listopadu 1934., održavanje parlamentarnih izbora u svibnju 1935. ili obnova političko-stranačkog života nakon tih izbora.⁴⁷ Imajući na umu navedeno, unutar ovog rada kao kraj razdoblja diktature smatrat će se održavanje parlamentarnih izbora u svibnju 1935., jer tada na samoborskom području dolazi do obnove političkog djelovanja i oporbenih stranaka, posebice HSS-a.

Državne vlasti aktivno su pratile zbivanja na lokalnim razinama vlasti, što je bio slučaj i na samoborskom području. Kraljev proglas o uspostavi diktature stigao je u Samobor oko podneva, a isti je dan *Samoborac* u posebnom izdanju na dvije stranice izvijestio o njemu. Između ostalog, u proglasu se navodi da “...

⁴⁵ I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 46.-49.; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 101.-110.; Franko MIROŠEVIĆ, “Hrvati u vrijeme monarhističke diktature”, u: *Povijest Hrvata: od 1918. do danas*, knj. 3., ur. Ivo Perić, Zagreb, 2007., 58.-60.

⁴⁶ I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 103., 106.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 55. Stipica Grgić u svom izlaganju i radu o djelovanju općinskih uprava u vrijeme šestosiječanjske diktature opisuje kako se dio novih zakona u diktaturi odnosio i na smanjivanje razine samouprave u općinama, u kojima su postavljeni državni službenici bili “kontrolirani kotačić u mehanizmu nove režimske državne vlasti”; Stipica GRGIĆ, “Općinske uprave u vrijeme šestosiječanjske diktature”, ČSP, 2013. (rad u postupku objavljivanja u ovom tematskom broju).

⁴⁷ Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929. – 1941. (U ratu i revoluciji 1941. – 1945.)*, Zagreb, 2012., 54.-55.

u rješavanju teške krize, u koju je zapela naša država danom 20. lipnja, nastao je sinoć kasno senzacionalni preokret na bolje. Njegovo Veličanstvo Kralj, služeći se pravom svojih krunskih prerogativa i obzirom na to, da nema mogućnosti ni za kakovo parlamentarno rješavanje krize – obustavio je važnost ustava, te je imenovao novu neutralnu vladu. ... (...) ... podređenim vlastima izdan je strog nalog za čuvanje i uzdržavanje najpotpunijeg mira i reda. Hrvatski Narod, koji je sve historijske događaje zadnjih dana mirno dočekao, treba da sačuva svoj mir i svoju političku zrelost i u ovim odlučnim časovima. To mu imperativno nalažu interesi zemlje i naroda. Svojim stojičkim mirom on će mnogo doprinijeti, da se prilike u zemlji brže srede, te naš socijalni i politički život opet krene normalnim putevima. Uzdajmo se u pravednost i mudrost Kralja, koji je rješenje teške krize uzeo u svoje ruke. Živio Kralj! Živio hrvatski narod!...⁴⁸ Nekoliko dana nakon uvođenja diktature, samoborski kotarski predstojnik Aleksandar Šibenik izvijestio je zagrebačke županijske vlasti da je u Samoboru “proklamacija” diktature kod stanovništva u početku primljena s “oduševljenjem i bez zabrinutosti”, no ubrzo je došlo do zabrinutosti te “... sav narod vjeruje u Njeg. Veličanstvo Kralja i mirno čeka daljnji razvitak događaja te se jedino čuju sumnje, hoće li r. vlada dana obećanja zaista i ispuniti...⁴⁹”

Kotarske vlasti nastavile su pomno pratiti razvoj političkih prilika i eventualno djelovanje oporbenih političara i “sumnjivih” osoba, posebice ako bi se pojavili na ovom području.⁵⁰ Tako je posebnim zahtjevom od 2. ožujka 1929. Ministarstvo unutrašnjih dela zahtijevalo od zagrebačkog velikog župana praćenje političkog djelovanja istaknutih HSS-ovih političara, poput Marije Radić i Vladka Mačeka. U zahtjevu se posebice traži ispitivanje političkog djelovanja u nepolitičkim društvima i organizacijama, poput Seljačke sloge.⁵¹ Devetnaest dana poslije samoborske kotarske vlasti izvještavaju da su se “istaknutiji političari HSS i HFS povukli iz političkog života”, no pritom smatraju da je to samo privremeno, jer će oni u “zgodnom času” uspjeti održati utjecaj preko “drugih dozvoljenih organizacija”.⁵² Zatim je važno spomenuti izvještaj načelnstva Ministarstva unutrašnjih poslova od 9. travnja 1929. o nadzoru nad Marijom Radić, suprugom ubijenog Stjepana Radića, poslan zagrebačkom velikom županu Miroslavu Zoričiću. Između ostalog, u njemu se spominje sumnja da je gospođa Radić prilikom posjeta suprugovih prijatelja u Sv. Nedjelji održala “pouzdan sastanak sa svojim pristašama”.⁵³ Samoborske kotarske i redarstvene vlasti istražile su taj događaj te utvrdile da do posjeta nije došlo, jer gospođa Radić

⁴⁸ “Senzacionalan preokret u rješavanju državne krize”, *Samoborac*, Posebno izdanje, 6. I. 1929., 1.-2.

⁴⁹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1559 (678 Pov.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1429 (br. 777 Pov.).

⁵⁰ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1408 (259 prs/1929.).

⁵¹ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 236 (br. 3858 Pov.).

⁵² HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 236 (br. 4305 Pov.).

⁵³ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 228 (br. 5303 Pov.).

“uopće nema poznanika” u Sv. Nedjelji.⁵⁴ U kontekstu odnosa vlasti prema HSS-u potrebno je spomenuti da su se 20. lipnja 1929. održala bogoslužja (zadušnice) za “lipanjske žrtve” ubijenih HSS-ovaca, kojima su “... pored ostaloga gradjanstva prisustvovali i delegati nažalost samo nekih naših društava... (...) ... tog dana bile su izvješene na nekim kućama hrvatske zastave sa crnim velom...”⁵⁵ Značajan dio ove vijesti o zadušnicama za ubijene HSS-ovce jest da se ona održala šest mjeseci nakon uvođenja diktature, da su prisustvovali tek neki istaknuti “društveni” djelatnici i da su na nekim kućama bile izvješene zastave s crnim velom. Može se pretpostaviti da se znatan dio istaknutih društvenih djelatnika, poput političara i članova samoborskih društava, bojao izaći i javno obilježiti taj događaj. Tome u prilog govori i činjenica da izvještaj s tog događaja nije spomenut u *Samoborskom listu*. Sličan strah od javne manifestacije potpore HSS-u očito je postojao i kod samoborskog stanovništva. Osim toga, u istraženim arhivskim dokumentima, periodici i literaturi nema podataka da su se slične manifestacije održavale u Samoboru sve do 1934. godine.

Osim HSS-ovaca, pod pomnim nadzorom na ovom području bili su i komunisti. Samoborske vlasti nisu se u većoj mjeri susretale s pitanjem djelovanja komunista na svom području. Tome u prilog govore brojni izvještaji samoborskih kotarskih vlasti u kojima se često navodilo da djelovanje pripadnika Komunističke partije nije zabilježeno, ili da se nadziru oni osumnjičeni za komunističko djelovanje.⁵⁶ No u ljeto 1929. dogodila se nasilna konfrontacija vlasti s komunistima na samoborskom području Zagrebačke policijske snage sukobile su se, uz potporu samoborskih vlasti, krajem srpnja 1929. s istaknutim komunistima i članovima Saveza komunističke omladine Jugoslavije Jankom Mišićem, Mijom i Slavkom Oreškim, koji su poginuli u sukobu.⁵⁷ Osim tog slučaja, potrebno je spomenuti da su samoborske kotarske vlasti istražile djelovanje Marijana Stilinovića, sina općinskog bilježnika Pavla iz Svete Nedjelje, koji je prije bio osuđen zbog suradnje s komunističkim teroristima u Zagrebu. Nakon praćenja i dva pretresa Marijanova stana te izjave načelnika Šibenika o tome da nije utvrđen njegov kontakt s komunistima i da je njegov otac Pavao “vrijedan i pouzdan činovnik”, a on “nevaljalac koji pravi ocu neprilike”, istraga je obustavljena.⁵⁸ Pomno se pratilo “raspoloženje” stanovništva i kroz kažnja-

⁵⁴ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 228 (br. 5791 Pov.); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 228 (br. 6228 Prs 1929.).

⁵⁵ “Zadušnice za lipanjske žrtve”, *Samoborac*, br. 12, 25. VI. 1929., 3.

⁵⁶ HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 30 (280 Prs); HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 30 (279 Prs); HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 30 (93 Pov.); HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 30 (106 Pov.).

⁵⁷ “Komunistički teroristi u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 15, 1. VIII. 1929., 3.; “Krvavi sukob komunista i redara u Samoboru”, *Male novine* (Zagreb), br. 107, 30. VII. 1929., 3.; Marijan GRAKALIĆ, *Janko Mišić, sekretar Saveza Komunističke omladine Jugoslavije (prilozi za biografiju)*, Samobor, 1955., 5.-21.; Mirko ŽEŽELJ, “Samobor od postanka grada do Drugoga svjetskog rata”, u: *Samobor u prošlosti i sadašnjosti*, ur. Dane Šijan, Zagreb, 1971., 123.-127.; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 113.

⁵⁸ HDA, Grupa XVI, sign. 1359, br. 503, 1929.

vanje onih koji su uvrijedili kralja. Tako je vlastima prijavljen seljak Josip Geušić iz samoborskog sela Manja Vas koji se u “pripitom stanju” u krčmi prostački izrazio o kralju, a prijavio ga je tamošnji učitelj Vladimir Mihalević.⁵⁹ Geušić je osuđen na “... kaznu zatvora od 14 dana bez odgodne noći, jer je uzvišenu osobu Kralja spominjao na nedoličan način i na javnoj zabavi i tako počinio sablazan i izgred...”⁶⁰

Godine 1929. u izvještajima o javnoj sigurnosti upućenim zagrebačkim županijskim vlastima isticalo se da nisu primijećene “političke agitacije” i da je politički život “miran”, navodeći da “... na domaće vidjenije bivše političare budno se pazi. Medju narod ne zalazi nitko, ako koji od bivših političara iz Zagreba dodje kao izletnik, bude neopazice nadziran, ali se nije moglo ustanoviti, da bi koji i pokušao da dodje u doticaj s narodom...”⁶¹ Istodobno je načelnik u istim izvještajima ponavljao da je “narod” miran i ne pokazuje zanimanje za politiku, za razliku od inteligencije, koja “... prati političke prilike sa interesom, ali se neizražava protivno današnjoj vladavini...”⁶² Zagrebačke županijske vlasti, na temelju pristiglih izvještaja kotarskih vlasti, policije i žandarmerije, uključujući i one samoborskih vlasti, slično su izvještavale središnje vlasti u Beogradu (Odel za bezbednost Ministarstva unutarnjih dela). U jednom takvom izvještaju na osam stranica od 6. lipnja 1929. zagrebački veliki župan Miroslav Zoričić navodi da je većina stanovništva dobro prihvatila “novo stanje”, što je objašnjeno zadovoljstvom zbog ukidanja Vidovdanskog ustava, “... koji je tečajem mnogogodišnje političke borbe pučanstva bio prikazivan od političkih vodja kao uzrok svijuzala...”⁶³ Zatim je navedeno da se dobro raspoloženje naroda prema “novom stanju” i dalje nastavilo, no ipak se “... tu i tamo opažaju znaci nepovjerenja, jer je seljak očekivao da će mu novo stanje

⁵⁹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1776 (br. 702 Pov.).

⁶⁰ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1776 (br. 1737 Pov.). Osuđeni Geušić odbacivao je optužbe o uvredi kralja, navodeći da je sam glavni svjedok optužbe, učitelj Mihalević, bio u pripitom stanju. Stoga je taj slučaj nastavljen 1930. sa zahtjevom kotarskih vlasti o točnom utvrđivanju “materijalne istine”. Nije poznato koliko je u prilog Geušiću išao izvještaj općinskih vlasti Podvrha, koje su navele da je prije bio “pristaša seljačke stranke”, a sada se nije “politički isticao”. Slučaj je predan Državnom tužilaštvu, a o rezultatu daljnje istrage nema drugih dokumenata u spisu; HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1776 (br. 4864 Pov.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1776 (br. 39-1930. Pov.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1776 (br. 198-1930.). Neki smatraju da se iz primjera kažnjavanja onih koji su neposredno ili posredno vrijeđali kralja može vidjeti odnos vlasti prema pojedincima, tj. pokušaj vlasti u sprečavanju izražavanja nezadovoljstva pojedinca spram vladara i njih; Stipica GRGIĆ, “Neki aspekti poimanja uvrede vladara u vrijeme diktature kralja Aleksandra I. Karađorđevića”, *Radovi*, 41/2009., 347., 359.

⁶¹ HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 9010 Pov.); slični izvještaji: HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 7596 Pov.); HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 11108 Pov.); HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 12854 Pov.); HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 14786 Pov.); HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 16416 Pov.).

⁶² HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 1408 (br. 6318 Pov.).

⁶³ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 1559 (br. 5213 Pov.).

odmah donijeti olakšanja u ekonomskom smislu...⁶⁴ Veliki dio izvještaja odnosio se na analizu političkih prilika, gdje je Zoričić istaknuo da je upravo među seljaštvom primjetno veliko nepovjerenje prema vlastima, objašnjavajući to njihovim tradicionalnim (feudalnim) nepovjerenjem prema vlasti. Istodobno je znatan fokus stavljen na analizu političkog djelovanja pripadnika HSS-a i njihove potpore u narodu, navodeći da "... oni bez sumnje stoje u stalnom kontaktu s narodom..."⁶⁵ U tom kontekstu Zoričić piše da 90% stanovništva Zagrebačke županije podupire HSS, i to ponajprije zbog znatnih materijalnih sredstava koje su oblasne HSS-ove vlasti trošile "šakom i kapom" za izgradnju i popravljjanje postojeće infrastrukture, izgradnju škola i podupiranje "raznih društava i organizacija". Zatim nastavlja da "... raspust političke partije H.S.S. nije toliko loše djelovao, jer su bile istovremeno raspuštene i druge političke partije, pa je masa u tome vidila dokaz pune ravnopravnosti. Istina je, da su pristaše H.S.S. svoju partiju smatrali više nacionalnom nego partijskom organizacijom, no oni su tako smatrali i primjerice radikalnu partiju srpskom nacionalnom organizacijom, pa kad je i ona raspuštena bili su zadovoljni jednakim postupkom. Raspust partija teško osjećaju samo pojedini politički ljudi, koji su od partija imali i lične koristi, a koji su sada uslijed nemogućnosti izvršavanja upliva u pučanstvu i gubitku svojih ličnih koristi prirodno nezadovoljni..."⁶⁶ Zoričić je u istom izvještaju predlagao prilagođavanje državne politike prema HSS-u na lokalnoj razini, što je ustvari značilo odustajanje od politike smjenjivanja HSS-ova rukovodećeg općinskog kadra i (bezuspješno i teško ostvarivo) onemogućavanje njihova kontakata sa seljacima, te sprečavanje "... otvorenog partijskog terora i demagogija... (...) ... onemogućavanje pridržavanja stroge partijske discipline..."⁶⁷ Samo nekoliko rečenica u izvještaju posvećeno je HSS-ovu koalicijskom partneru Samostalnoj demokratskoj stranci predvođenoj Svetozarom Pribičevićem. Zoričić je izvjestio o osipanju njihovih "pristaša", a pritom nije zabilježena nikakva njihova politička aktivnost.⁶⁸

Tri mjeseca nakon uvođenja diktature dogodila se nova kriza samoborske općinske vlasti. Načelnik Praunsperger podnio je tada ostavku na načelničko mjesto, navodeći da je razlog ostavke "... u glavnom privatne obiteljske naravi..."⁶⁹ Na njegovo su mjesto zagrebačke županijske vlasti postavile za općinskog upravitelja Pavla Cesara⁷⁰, samoborskog poljoprivrednog stručnjaka i

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ "Zahvala trgovišnog načelnika", *Samoborski list*, br. 6, 15. III. 1929., 2.

⁷⁰ Pavao Cesar (Beletinec kod Varaždina, 1. siječnja 1871. – Samobor, 21. travnja 1946.), gospodarstvenik, politički djelatnik. Završio je Gospodarsku školu (Ratarnicu) u Križevcima i Vinogradarsko-pivničarski tečaj u Zagrebu, nakon čega se stručno usavršavao u Njemačkoj i Francuskoj. Od 1891. radio je kao državni djelatnik na poslovima vezanim uz upravljanje vinogradima

višegodišnjeg zastupnika, koji je već dvadesetak godina bio politički aktivan na tom području.⁷¹ Tom su prilikom zagrebačke županijske vlasti smijenile šestero od osamnaestero zastupnika, uključujući dotadašnjeg načelnika Praunspergera. Za središnje vlasti te su smjene u trgovišnom zastupstvu trebale omogućiti kvalitetniji Cesarov rad, budući da on 1927. nije bio izabran za načelnika.⁷² Ubrzo nakon toga ostavku je podnio zastupnik Milan Lang, na čije su mjesto zagrebačke županijske vlasti u svibnju iste godine postavile Mirka Kleščića.⁷³ Istodobno se upravna promjena dogodila i na razini kotarske vlasti. U svibnju 1929. samoborski kotarski predstojnik Aleksandar Šibenik, nakon trogodišnjeg upravljanja samoborskim kotarom, smijenjen je i premješten na službovanje u Križevce, a na njegovo je mjesto postavljen Janko Lovrešak, dotadašnji križevački kotarski predstojnik.⁷⁴

i rasadnicima na širem području Zagrebačke županije. Od 1907. radi kao gostujući putujući učitelj za Zagrebačku i Varaždinsku županiju, a poslije kao županijski gospodarski izvjestitelj. U političkom životu Samobora istaknuo se kao 24-godišnji trgovišni zastupnik; Fran HRČIĆ, “Samoborci na književnom polju”, u: *Samobor: u povodu 762. obljetnice grada Samobora*, 151.; Filip JURAS, “Cesar, Pavao”, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2., Zagreb, 1989., 637.–638.; “Pavao Cesar”, *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1927., 3.

⁷¹ “Novi načelnik Samobora”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1929., 2.; “Sjednica trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 8, 15. IV. 1929., 1. Prilikom izbora Cesara na samoborsko načelničko mjesto istaknuto je da on “... posjeduje povjerenje našeg gradjanstva...” te da se razumije u problematiku izgradnje “električnog postrojenja” u Samoboru. Cesarova dotadašnja politička orijentacija nije bila vidljivo vezana uz neku političku stranku, nego se on usredotočio na komunalnu djelatnost. Tako je nakon 1918. bio član samoborskog Narodnog odbora, na općinskim izborima 1920. član svih triju “Građanskih lista”, na općinskim izborima 1923. na listi “Hrvatskog slobodnog građanstva” nositelja Milana Šoštarića, a na općinskim izborima 1927. na listi “hrvatskog udruženog građanstva” nositelja Milana pl. Praunspergera. Može se zaključiti da se dotada redovito uspješno kandidirao na općinskim listama bez istaknute političke stranke, a zagrebačke županijske vlasti vjerojatno su ga postavile na načelničku funkciju zato što je bio pouzdan i vjeran “državi” kao dugogodišnji državni službenik i istodobno nije podupirao oporbene stranke (posebice HSS). Cesarovo političko neopredjeljivanje potvrđuje popis općinskih načelnika iz veljače 1930., gdje se kod njega navodi da je “izvan stranaka, bez jasnog opredjeljenja”; HDA, Savska banovina, Upravno odjeljenje (dalje: SB UO), kut. 27, Popis općinskih načelnika u Savskoj banovini 1930. godine, br. 7787/1930., na ovom popisu zahvaljujem kolegi Stipici Grgiću; “Službeno proglašenje kandidatskih lista”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1920., 2.; “Rezultat općinskih izbora”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1920., 3.; “Kandidatske liste”, *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1923., 1.; “Rezultat izbora za trgov. zastupstvo”, *Samoborski list*, br. 1, 1. I. 1924., 1.; “Službeno proglašenje kandidatskih lista”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1927., 2.; “Rezultati izbora za trgov. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1927., 1

⁷² “Novi načelnik Samobora”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1929., 2. Grgić u već spomenutom neobjavljenom radu primjećuje da su središnje vlasti (režim) smjene starih i postavljanje novih općinskih uprava u gradovima i selima nastojale prikazati kao pokušaj potpune depolitizacije samouprava i dovođenje “boljih i vrednijih ljudi”;

⁷³ “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 8, 15. IV. 1929., 1.; “Iz trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 11, 1. VI. 1929., 1.–2.

⁷⁴ “Osobne vijesti”, *Samoborac*, br. 10, 25. V. 1929., 2.

Može se reći da je “nova vlast” na samoborskom području bila prihvaćena bez većeg otpora, a dotada politički dominantni “radićevci” stavljeni su pod stalni nadzor. Ubrzo se “nova vlast” u Samoboru nasilno “obračunala” s komunistima i drugim političkim protivnicima, tako da je njihov utjecaj na političke prilike bio zanemariv. Smjene vlasti u trgovištu i kotaru Samobor, u kojima su postavljeni odgovarajući kadrovi, zasigurno su išle u prilog boljem provođenju nove vlasti.

V. Utvrđivanje diktature u Samoboru, 1930.–1931.

U samoborskom političkom životu nastavljene su promjene u kotarskoj vlasti. Tako je u siječnju 1930. smijenjen kotarski načelnik Janko Lovrešak, koji je premješten u “istom svojstvu” u Bjelovar, a na njegovo mjesto postavljen je Stjepan Stilinović, dotadašnji kotarski načelnik u Bjelovaru.⁷⁵ Na prvoj sjednici trgovišnog zastupstva, održanoj 18. veljače 1930., načelnik Stilinović predstavio se zastupnicima, navodeći da je devet godina uspješno vodio kotar Bjelovar, zbog čega ga je kralj dva puta odlikovao, te pritom ističući kako će “... nastojati da u svom radu bude korektan i ispravan, a svako će nastojanje za dobrobit od srca podupirati...”.⁷⁶ No načelnik Stilinović je u lipnju iste godine imenovan za bankovnog savjetnika Savske banovine, a njegovo načelničko mjesto preuzeo je Ivan Seneković, dotadašnji načelnik litijskog kotara (u Dravskoj banovini).⁷⁷ *Samoborski list* ispratio je načelnika Stilinovića čestitkom na novom poslu uz pohvalu za njegov rad, navodeći da “... za kratko vrijeme svog boravljenja u nas pokazao je i interesa i ljubavi za sva ona pitanja, koja su u vezi sa napretkom Samobora, kako u materijalnom tako i kulturnom pogledu...”.⁷⁸ U istom broju lista pozdravljen je dolazak novog načelnika Senekovića, prenoseći vijest iz ljubljanskog *Dela*, u kojemu je opisan kao “... uvijek uslužan informator i susretljiv činovnik... (...) ... izvrstan jurist i upravni činovnik...”.⁷⁹ Potrebno je spomenuti da su se središnje banovinske vlasti dvoumle oko izbora novog kotarskog načelnika te se među kandidatima spominjalo postavljanje istaknutog “domaćeg” političara Mirka Kleščića. O njemu se, u izvještaju Kabinetu Kr. banske uprave Savske banovine o političkoj podobnosti, istaknulo da “... posle 6. januara 1929. drži se odlično, a od kad je bio u Poklonstvenoj delegaciji gradova kod Njegovog Veličanstva Kra-

⁷⁵ “Promjene kod sreskog načelstva”, *Samoborski list*, br. 2, 15. I. 1930., 2.

⁷⁶ “Iz trgovišnog zastupstva (Sjednica 18/II 1930.)”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1930., 2. Potvrđi Stilinovićevo dobro upravljanje bjelovarskim kotarom ide u prilog njegov izbor za počasnog građanina tamošnje općine Nove Rače, kao i prijedlog istog općinskog odbora za njegovo posebno odlikovanje; “Lijepo priznanje naroda sreskomu načelniku”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1930., 3.

⁷⁷ “Promjene kod sreskog načelstva”, *Samoborski list*, br. 13, 1. VII. 1930., 3.

⁷⁸ “Imenovanje g. Stjepana Stilinovića bankovnim savjetnikom”, *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1930., 2.

⁷⁹ “Iz sreskog načelstva”, *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1930., 2.

lja – oduševljeni je pristaša i upravo ovdje u mjestu propagator novog državnog poredka. Uživa vrlo lijepi ugled u trgovištu Samobor a i kod seljaka u srezu, jer je kao domaći i dugogodišnji ljekarnik sa narodom vazda u kontaktu bio. Inače slovi kao agilna, pametna i vrlo pošten čovjek. Materijalno vrlo dobro stoji...⁸⁰ Nakon toga je zbog svog rada u rujnu iste godine odlikovan Ordenom Jugoslavenske krune.⁸¹

Samoborske su kotarske vlasti godinu dana od uvođenja diktature nastavile s pomnim praćenjem političkih prilika. Većinom se izvještavalo o “mirovanju političkog života” i “povlačenju” istaknutih “stranačkih lica” iz javnosti. Izvještavano je da se inteligencija i seljaštvo “sve simpatičnije” i usklađeno odnose prema “novoj vlasti”. Posjet nekoliko Samoboraca Svesokolskom sletu u Beogradu smatran je primjerom poboljšanja političkih prilika.⁸² U izvještaju o stanju uprave predstojnika Senekovića od 2. rujna 1930. piše da “... u sjednicama općinskog zastupstva, gdje se skladno o komunalnim stvarima a i stvarno raspravlja, a gdje dodje pitanje državnog interesa i prestiža, tim svima pitanjima se očigledno u susret izlazi...”.⁸³ Također nije bilo vidljivo komunističko djelovanje, te “... i ono nekoliko lica sa komunizma sumnjivih – posvema se povuklo te im je sadanje ponašanje prema izvještaju nadzornih organa korektno, pa su uslijed toga neki iz evidencije sumnjivaca brisani naravno uz priuzdržaj i naknadnog nadzora...”.⁸⁴ Pojedine osobe iz samoborskog javnog života bile su istraživane kao političke sumnjive. Tako se pod povećalom državnih i samoborskih kotarskih vlasti našao Viktor barun Allnoch, samoborski gospodarstvenik. On je prijavljen kotarskim vlastima početkom siječnja 1931. zbog primanja zabranjenog lista *Grič*. No predstojnik Seneković u izvještaju Odsjeku za državnu zaštitu Savske banovine smatrao je Allnocha i njegovu ženu “posve lojalnim jugoslavenskim građanima odanim današnjem režimu”, pretpostavljajući da je list poslan na njegovu adresu “bez znanja i naručbe njegove”. Unatoč tomu, Allnochi su stavljeni “pod pasku”.⁸⁵

U skladu sa službenom politikom zabrane isticanja nacionalnih (plemenitih) obilježja, u Samoboru je zabranjen rad nekim organizacijama, a istodobno su osnovane neke nove. U Samoboru su do diktature izdavana dva lokalna lista, *Samoborski list* i *Samoborac*. Prvi je izlazio od 1904., a drugi tek od 1925. godine. Početkom siječnja 1930. prestao je izlaziti *Samoborac*, koji je bio kroničar samoborskih političkih zbivanja od polovine 1920-ih. Na određeni način može ga se smatrati oštrijim kritičarom samoborskih političara od *Samoborskog lista*, posebice vezano za otkrivanje koruptivnog djelovanja u trgovišnoj

⁸⁰ HDA, Kabinet bana, sign. 142, kut. 1, br. 150 Prs./1930.

⁸¹ “Odlikovanja”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1930., 2.

⁸² HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 2117 (4838-1930.).

⁸³ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 2117 (6630-1930.).

⁸⁴ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 2117 (4838-1930.).

⁸⁵ HDA, Grupa VII: Atentatori, teroristi režimske i reakcionarne organizacije (dalje: Grupa VII), sign. 1354, br. 159 (4166).

vlasti. Urednik lista Eugen Košak naveo je kao razlog obustave izdavanja prevelika profesionalna i materijalna opterećenja te nemogućnost pronalaska novog vlasnika i urednika.⁸⁶ Za *Samoborski list* kotarske su vlasti izvještavale da “piše stvarno i objektivno”.⁸⁷ U vezi s tom “objektivnosti” dovoljno se podsjetiti kako se nije izvještavalo o nekim događajima, poput održavanja zadužnica za lipanjske žrtve u lipnju 1929. godine. Na zahtjev Odsjeka za državnu zaštitu Savske banovine, samoborski kotarski načelnik izvijestio je sredinom siječnja 1931. o uređivanju tog lista. Između ostalog, navodi se da list izlazi dva puta mjesečno u nakladi od 500–600 primjeraka te da ima 500 pretplatnika. Zatim je izviješteno o djelovanju Slavka Šeka kao glavnog urednika i vlasnika lista, ističući za njega da kao bivši “radićevac” od 1929. nije “politički istupao” te da je “donekle odan današnjem režimu”.⁸⁸ U istom je izvještaju vezano za “politički pravac” u uređivanju lista navedeno da “... ne ima jedan naročiti pravac, bavi se u glavnom samoborskom komunalnom politikom i iznaša lokalne vijesti... (...) ... sadašnje njegovo pisanje može se označiti kao posve lojalno. Za današnji režim dakako ne izlaže se ničim...”.⁸⁹ Državna politika odrazila se i na kulturno-sportska društva u Samoboru. Tako je raspuštena Narodna čitaonica (knjižnica s tradicijom djelovanja od 1861.) i podružnica Seljačke sloge u Sv. Nedjelji.⁹⁰ Neka samoborska društva nastavila su djelovati pod novim imenom i upravom, kao što je to bio slučaj s Hrvatskim sokolom, koji je ukinut 1929., a u listopadu 1930. osnovan je ogranak Jugoslavenskog sokola, pri čemu se isticala privrženost Samobora jugoslavenskoj ideji.⁹¹ Zanimljivo je istaknuti da je u Samoboru krajem veljače 1931. osnovana podružnica Jadranske straže, čiji je cilj promicanje ideje o potrebi zaštite državnih inte-

⁸⁶ Eugen KOŠAK, “Obavijest svim cijenjenim suradnicima, pretplatnicima i oglašivačima”, *Samoborac*, bez br., 10. I. 1930., 1.

⁸⁷ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 2117 (6630-1930.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 2117 (4838-1930.).

⁸⁸ HDA, Grupa XVIII: Cenzura i zabrana tiska (1913. – 1941.) (dalje: Grupa XVIII), sign. 1361, br. 914 (553 Pov.); HDA, Grupa XVIII, sign. 1361, br. 914 (1273).

⁸⁹ HDA, Grupa XVIII, sign. 1361, br. 914 (1273).

⁹⁰ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 3526 (bez br., 31. VII. 1926.); Juraj KOCIJANIĆ, “Samoborska društva”, u: *Samobor: u povodu 762. obljetnice grada Samobora*, 243.-244.; “Kulturne bilješke iz Samobora”, *Jutarnji list*, br. 4479, 20. VII. 1924., 6.; “Kulturno prosvjetni rad u Sv. Nedjelji”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1929., 3.; “Čitaonica i knjižnica Seljačke sloge u Sv. Nedjelji”, *Samoborski list*, br. 9, 1. V. 1929., 3.

⁹¹ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 3526 (bez br.); J. KOCIJANIĆ, *n. dj.*, 256.-258.; “Izvanredna glavna skupština Hrvatskog sokola”, *Samoborski list*, br. 9, 1. V. 1929., 2.; “Osnivanje Sokola Kraljevine Jugoslavije u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1930., 1.-2. Potrebno je spomenuti da je samoborska podružnica Hrvatskog kršćanskog radničkog saveza, osnovana 1909., raspuštena 1933., kada je osnovano Društvo katoličkih muževa; HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 3526 (bez br., 25. VI. 1926.); “20-godišnjica Podružnice hrv. krš. socijala”, *Samoborski list*, br. 14, 15. VII. 1929., 2.; “Skupština hrv. kršćanskih socijala”, *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1932., 2.

resa na Jadranskom moru. Kao njezin predsjednik izabran je Franjo Lodeta⁹², dok je Milan Švarić bio izabran za predsjednika Nadzornog odbora.⁹³

Način na koji se samoborsko stanovništvo odnosilo prema posjetima članova kraljevske obitelji i visokih političkih uglednika i predstavnika može se smatrati određenim pokazateljem njegova raspoloženja prema središnjim vlastima. Istodobno je središnjim vlastima zasigurno bilo važno svojim dolaskom u određenu lokalnu sredinu proširiti potporu u provođenju nove (diktatorske) vlasti. U takvu političkom kontekstu odvijao se posjet Samoboru generala Petra Živkovića, predsjednika vlade, zajedno sa šest ministara i banom Šilovićem u rujnu 1930. godine. U Sv. Nedjelji okupljeni su ga seljaci “burno pozdravili” i pritom mu iznijeli “svoje prilike i tegobe”. Nakon toga je general Živković otišao u Samobor, gdje se okupilo “mnoštvo” stanovnika, posebice istaknutih osoba iz političkog, javno-upravnog, gospodarskog, vjerskog i kulturnog života. Trgovišni upravitelj Cesar istaknuo je u pozdravnom govoru “jugoslavenstvo” Samoboraca, zbog čega je dobro prihvaćen novi ustroj vlasti od 1929., a na kraju mu je u ime stanovništva izrazio njihovu “nepokolebivu odanost”. I ovdje je general Živković saslušao probleme stanovništva, od potrebe izgradnje škola do pitanja utjerivanja poreza.⁹⁴ Ubrzo nakon toga upravitelj Cesar je na sljedećoj sjednici zastupstva krajem rujna iste godine istaknuo da je najvažniji aspekt posjeta generala Živkovića Samoboru to što je došao u “uži dodir s narodom, što je važno za konsolidovanje naših prilika...”⁹⁵ To nije bio jedini posjet istaknutog predstavnika središnje državne i kraljevske vlasti, imajući na umu da je krajem siječnja 1931. kraljica Marija posjetila Samobor i njegovu okolicu. Izostanak dolaska kralja Aleksandra bio je opravdan drugim državnim obvezama. U lokalnom tisku navodilo se kako je oko 3000 Samoboraca svečano dočekalo kraljicu u Samoboru. Školski je zbor pjevao “Bože pravde” i “Lijepa naša”, a kraljičin je automobil bio “zasut cvijećem”. Lokalni i državni političari isticali su ilirsku i jugoslavensku tradiciju Samobora. Zatim je kraljica Marija otišla preko Sv. Nedjelje u Zagreb.⁹⁶ Nekoliko dana poslije kralj Alek-

⁹² Nedugo prije toga bio je promaknut za upravitelja samoborske škole u “osmom stupnju”; “Unapredjenje”, *Samoborski list*, br. 2, 15. I. 1931., 2.

⁹³ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 3457a (36611/II); HDA, SB UO, kut. 104, br. 4556-1931.; “Osnatak Jadranske straže”, *Samoborski list*, br. 5, 1. III. 1931., 3.; “Jadranska straža kao nacionalna organizacija”, *Samoborski list*, br. 7, 1. IV. 1931., 1.-2.

⁹⁴ “Predsjednik vlade g. general Petar Živković u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1930., 1.

⁹⁵ “Iz trgovišnog zastupstva (sjednica 30. rujna 1930.)”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1930., 2.-3.

⁹⁶ “Nj. Veličanstvo Kraljica Marija u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 3, 1. II. 1931., 1. Kraljica Marija je nekoliko dana prije navedenog (službenog) posjeta Samoboru bila na proputovanju kroza nj na putu do Mokrica, a pritom stanovništvo nije primijetilo njezin posjet; “Njezino Veličanstvo Kraljica Marija u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 3, 1. II. 1931., 2. Osim toga, zanimljivo je podsjetiti da su članovi kraljevske obitelji u Samobor dolazili u vrijeme politički “prijelomnih” trenutaka. Tako je regent Aleksandar posjetio Samobor nešto više od godinu i pol nakon osnivanja nove države, kraljica Marija posjetila ga je za vrijeme diktatorske vlasti njezina muža, a knez Pavle posjetio je ovo područje samo nekoliko mjeseci nakon uspostave Banovine Hrvat-

sandar je posjetio Samobor, zadržavajući se kod kapelice sv. Mihalja, gdje je nakratko razgovarao sa stanovništvom, te se nakon toga vratio u Zagreb. Pučanstvo ga je lijepo dočekalo, a kao znak zahvale, na prijedlog upravitelja Cesara, izabrano je poslanstvo banu Savske banovine radi iskazivanja zahvalnosti zbog prethodnih kraljevskih posjeta.⁹⁷

Za ovo je vezano i pitanje javnih svečanosti u kojima se slave središnje državne ličnosti. Potrebno je napomenuti da se razlikovalo slavljenje državnih od seljačkih blagdana u kontekstu politizacije hrvatskog seljaštva u međuratnom razdoblju. Prilikom slavljenja državnih blagdana naglašena je uloga državnih službenika, vojske i dijela (prodržavnih) društava. To je bilo posebno vidljivo u razdoblju nakon 1935., kada su na selu oni bili bojkotirani. Za razliku od državnih, seljački blagdani, poput rođendana (imendana) Vladka Mačeka, Antuna i Stjepana Radića, Matije Gupca i dr., bili su dobro organizirani i masovno slavljени.⁹⁸ Tako je proslava kraljeva rođendana kao državnog praznika 17. prosinca 1929. u Samoboru obilježena bogoslužjem u župnoj crkvi kojemu su prisustvovali istaknuti samoborski politički, kulturni i prosvjetni djelatnici. Nakon "... blagodarenja bilo je čestitanje u trgovišnoj vijećnici, koje je primao sreski načelnik g. savjetnik Lovrišak. – Sve radnje bile su zatvorene kroz čitavi dan..."⁹⁹ Istog je dana u Beogradu samoborska delegacija predvođena upraviteljem Cesarom i zastupnicima Mirkom Kleščićem i Milanom Švarićem, kao dio "poklonstvene deputacije" Savske banovine predvođene Svetozarom Rittigom i Ivanom Meštrovićem, svečano primljena na kraljevskom dvoru, gdje je "... ovom zgodom Nj. Veličanstvo našoj deputaciji izjavio da mu je Samobor vrlo dobro poznat, i da su njegove prirodne krasote učinile vrlo lijepi utisak na njega..."¹⁰⁰ Slično se slavio rođendan kraljice Marije 9. siječnja 1930., imendan prijestolonasljednika Petra 6. rujna iste godine, Dan ujedinjenja kao državni praznik 1. prosinca te proslava 10-godišnjice vladanja kralja Aleksandra 16. kolovoza 1931. godine¹⁰¹ Trgovišne

ske; "N. V. Regent Aleksandar u Samoboru", *Samoborski list*, br. 13, 1. VII. 1920., 1.-3.; "Kralj na proputovanju kroz Samobor", *Samoborski list*, br. 10, 15. V. 1922., 2.

⁹⁷ "Iz trgovišnog zastupstva (sjednica 10. II. 1931.)", *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1931., 1.; "Njeg. Veličanstvo Kralj Aleksandar u Samoboru", *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1931., 2.; "Deputacija trg. zastupstva kod Bana", *Samoborski list*, br. 4, 15. II. 1931., 2.

⁹⁸ Suzana LEČEK, "Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918-1941.", u: *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubomir Antić, Zagreb, 2006., 119.-143.

⁹⁹ "Proslava Kraljevog rođendana", *Samoborski list*, br. 1, 1. I. 1930., 2.

¹⁰⁰ "Iz trgovišnog zastupstva (sjednica 10/I 1930.)", *Samoborski list*, br. 2, 15. I. 1930., 1.; "Naša deputacija u Beogradu", *Samoborac*, br. 24, 25. XII. 1929., 4.; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 105.

¹⁰¹ "Proslava rođendana Nj. Veličanstva Kraljice Marije", *Samoborski list*, br. 2, 15. I. 1930., 1.; "Imendan Nj. V. prestolonasljednika Petra", *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1930., 2.; "Državni praznik ujedinjenja", *Samoborski list*, br. 23, 1. XII. 1930., 2.; "Proslava 1. decembra", *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1930., 2.; "Proslava desetgodišnjice vladanja Nj. Velič. Kralja Aleksandra I", *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1931., 1. Prilikom proslave 10-godišnjice vladanja kralja Aleksandra načelnik Cesar je na svečanoj sjednici trgovišnog zastupstva predložio osnivanje posebnog fonda za izgradnju "Doma milosrdja Kralja Aleksandra", koji bi bio uvelike financiran

su vlasti u nekoliko navrata upozoravale i pozivale stanovništvo na obvezu slavljenja državnih blagdana 1. i 17. prosinca, posebice na zabranu rada tih dana i obvezu isticanja državnih zastava na području cijelog trgovišta, a ne kao dotada samo u središtu i glavnim ulicama. Neisticanje zastave može se protumačiti kao svojevrsni pasivni otpor stanovništva prema državnim vlastima, što je bilo podložno zakonskom sankcioniranju.¹⁰²

VI. Drugo lice diktature: 1931.–1934.

Na državnoj razini “nova vlast” nije uspijevala riješiti sve ozbiljnije i nagomilane političke i gospodarske probleme. Stoga se među središnjim vlastima promišljalo o potrebi povratka ustavnosti i parlamentarizma, što se dogodilo početkom rujna 1931. kraljevom proklamacijom oktroiranog (darovanog) Ustava. Njime je, između ostalog, službeno završena diktatura, no sama kraljeva diktatorska i apsolutistička vlast i dalje je ostala na snazi (ona je „zavijena u novo ruho“).¹⁰³ Krajem istog mjeseca zakazani su parlamentarni izbori za 8. studenoga 1931., na kojima je, zbog izbornih pravila, kandidirana samo (vladajuća) lista premijera i generala Petra Živkovića. Osnutkom provladine Jugoslavensko radikalne seljačke demokracije (JRSD) vlasti su htjele zadobiti određenu referendumsku podršku naroda. Jedno od obilježja tih izbora bila je apstinencija brojnih glasača.¹⁰⁴

Može se reći da je održavanje parlamentarnih izbora 8. studenoga 1931. u Samoboru bio prvi izravni test odnosa stanovništva prema središnjim vlastima i sustavu diktature. Zanimljivo je istaknuti da je sredinom kolovoza 1931., nekoliko mjeseci uoči izbora, svečano obilježena 10-godišnjica vladanja kralja Aleksandra. Dan je obilježen svečanom povorkom samoborskih društava, koncertima i misom. Zatim je održana svečana sjednica gradskog zastupstva, gdje je upravitelj Cesar istaknuo “nesalomljivu volju” i “plemenita nastojanja” kralja koji održavaju “nepobjedivost” državnog i narodnog jedinstva.¹⁰⁵ Nova izborna pravila unijela su neke promjene. Tako su samoborskom kotaru dodani glasači pisarovinskog kotara zbog nedovoljnog broja glasača za izbor jednog

općinskim novcem. Zastupstvo je prijedlog “prihvatilo s oduševljenjem”; “Svečana proslava desetogodišnjice vladanja Njeg. Vel. Kralja”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1931., 1.-2.

¹⁰² “Proslava državnih praznika”, *Samoborac*, br. 22, 25. XI. 1929., 2.; “Izvršavanje državnih zastava”, *Samoborac*, br. 23, 10. XII. 1929., 3. Brojni su slučajevi kažnjavanja lokalnih (općinskih) vlasti zbog neisticanja državnih zastava za vrijeme državnih blagdana, posebice u razdoblju nakon završetka diktature 1935. godine; S. LEČEK, “Selo i politika”, 131.-134.

¹⁰³ I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 135.-136.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 59.-66.

¹⁰⁴ I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 136.-138.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 69.-78.

¹⁰⁵ “Proslava desetogodišnjice vladanja NJ. Velič. Kralja Aleksandra I”, *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1931., 1.; “Svečana proslava desetogodišnjice vladanja Njeg. Vel. Kralja”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1931., 1.-2.

zastupnika.¹⁰⁶ Na izborima su se kandidirali Gjuro Leušić, Danko Andjelinović, Vid Brcković i Stevo Grahovac. Ban Savske banovine Josip Šilović imenovao je 4. kolovoza 1930. Gjuro Leušića, samoborskog odvjetnika i javnog bilježnika, banskim vijećnikom za samoborski kotar, zbog čega je mogao računati na veliku potporu stanovništva samoborskog kotara.¹⁰⁷ Andjelinović je bio kandidat vladajuće liste Petra R. Živkovića, ali je kao zagrebački odvjetnik i književnik bio donekle nepoznat samoborskim glasačima. No ubrzo su mu podršku pružila preostala dva kandidata, Vid Brcković (seljak iz Kupčine) i Stevo Grahovac (banski vijećnik, općinski načelnik i seljak iz Pokupskog), te je tako pokušao pridobiti glasače iz ruralnih područja kotara.¹⁰⁸ Na izborima je uvjerljivo pobijedio Gjuro Leušić s osvojenih 5646 glasova, Danko Andjelinović osvojio je 1407 glasova, a odaziv birača bio je nešto viši od 61%.¹⁰⁹ Leušić je nekoliko dana poslije u pobjedničkom govoru istaknuo: "...veliko i historijsko djelo našeg uzvišenoga Vladara Kralja Aleksandra I od 6. januara 1929. polazna je točka za cjelokupni naš nacionalni državni život, a Ustav od 3. septembra 1931. jest osnovica na kojoj počiva taj život, koji će se, ako Bog dade, od sada razvijati bez obzira na sve historijske, plemenske i vjerske razlike, sve u cilju velikoga kulturnog i ekonomskog napretka svih Hrvata, Srba i Slovenaca... (...) ... Jugoslavija je svršeno djelo. Sada je valja još bolje podići i učvrstiti..."¹¹⁰

Zagrebačke županijske vlasti ponovno su se izravno uplele u lokalna politička zbivanja kada su krajem studenoga 1931. postavile tri nova zastupnika, tako da je od početka Cesarova mandata kao načelnika 1929. do tada ukupno smijenjeno devetero od 18 zastupnika. Vjerojatno se i ta promjena može staviti u kontekst nastojanja središnjih županijskih vlasti da ojačaju poziciju načelnika Cesara i središnje (državne) politike.¹¹¹ Upravitelj Cesar bio je na čelu općinske vlasti u Samoboru sve do listopada 1932., kada je zamijenjen Srećkom Pandićem.¹¹² Istodobno su zagrebačke županijske vlasti znatno izmijenile sastav trgovačkih zastupnika, jer je dotadašnje zastupstvo podnijelo ostavke. Dio ostavki je prihvaćen, a drugi je odbijen. Tako je imenovano šestoro novih

¹⁰⁶ "Izbori nar. poslanika", *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1931., 1.

¹⁰⁷ "Predaja dekreta banskim vijećnicima", *Samoborski list*, br. 16, 15. VIII. 1930., 2.; V. MANAKIN, *n. dj.*, 8.; "Kandidatura dr. Leušića", *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1931., 2.

¹⁰⁸ "Kandidatura Dr. Danka Andjelinovića u srezu Samobor – Pizarovina", *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1931., 2.

¹⁰⁹ "Izbor narod. poslanika u Samoboru", *Samoborski list*, br. 22, 15. XI. 1931., 2.

¹¹⁰ "Hvala...", *Samoborski list*, br. 23, 1. XII. 1932., 2.

¹¹¹ "Novi trg. zastupnici", *Samoborski list*, br. 23, 1. XII. 1931., 3.; "Proračunska sjednica trg. zastupstva", *Samoborski list*, br. 24, 15. XII. 1931., 1.

¹¹² *Samoborski list* ukratko je o njegovu životu i političkom djelovanju objavio da je rođen u Vukovaru, završio vojnu akademiju, nakon čega je pristupio domobranskoj službi. Za vrijeme I. svjetskog rata prešao je u Rusiju u Legiju jugoslavenskih dobrovoljaca te se borio u Dobrudži i Solunu. Zatim je radio u propagandnom odjelu srpskoga Ministarstva vanjskih poslova, a 1921. biva umirovljen. Nakon toga se do 1929. bavio poljoprivredom, a 1929. preselio se u Samobor; "Naš novi načelnik", *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1932., 2.

od ukupno 18 zastupnika koji su činili zastupstvo. Ponovno su središnje banovinske vlasti izravnim upletanjem u općinsku samoborsku vlast nastojale omogućiti podupiranje politike novopostavljenog načelnika Pandića, kao što je to bio slučaj nekoliko godina prije prilikom postavljanja načelnika Cesara. Na određeni način “obnovljeno” trgovišno zastupstvo trebalo je prikazati stanovništvu “drugo” (“obnovljeno”) lice diktature.¹¹³ Pandića je prilikom postavljanja za općinskog upravitelja na sjednici trgovišnog zastupstva 24. listopada 1932. predstavio banski savjetnik Siber Bela Benčić, koji je zahvalio Cesaru na trogodišnjem radu.¹¹⁴ Pandićeva politička orijentacija ubrzo se pokazala na sjednici sredinom studenoga 1932., kada je oštro osudio Velebitske događaje, kada je skupina hrvatskih proustaških emigranata iz Italije napala žandarmerijsku stanicu u selu Brušane¹¹⁵ Tom je prilikom na sjednici sastavljena posebna rezolucija kojom se “... najoštrije osuđuje izdajničku rabotu i izrazuje svoju punu odanost Njeg. Vel. Kralju i nedjeljivoj Jugoslaviji...”¹¹⁶ Pandić je svoju dužnost nastojao po/u/tvrditi na općinskim izborima koji su održani 8. listopada 1933., predvođeni listu “Udruženog gradjanstva”. Uspio je dobiti potporu istaknutih samoborskih javnih osoba, poput Josipa Čopa i Slavka Šeka, a jedini protukandidat bio je Milan Švarić kao nositelj liste Jugoslavenske nacionalne stranke.¹¹⁷ Švarić je neuspješno nastojao pridobiti samoborske glasače, što je bilo vidljivo prilikom održavanja skupštine Jugoslavenske nacionalne stranke u Samoboru, koju su kotarske vlasti zbog slabe posjećenosti smatrale

¹¹³ “Sjednica tr. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1932., 1.-2. U kontekstu izravnog upletanja zagrebačkih županijskih vlasti u rad samoborskog trgovišta potrebno je naglasiti da je od izabranog samoborskog trgovišnog zastupstva 1927. do postavljanja načelnika Pandića u listopadu 1932. to zastupstvo imalo sedam izmjena, u kojima je postavljen ili smijenjen 21 zastupnik. Tako su samo trojica izabranih zastupnika ostala u izmijenjenom zastupstvu pod načelnikom Pandićem, što govori da se u sustavu diktature ni na ovom području nije pošivala izborna volja stanovništva; usp. Prilog II.

¹¹⁴ *Isto*, 2. Zanimljivo je istaknuti da je dotadašnji načelnik Cesar ostao trgovišni zastupnik. Osim toga, Cesar se na sljedećim općinskim izborima 1933. kandidirao na listi Jugoslavenske nacionalne stranke pod nositeljem Milanom Švarićem, no taj put nije bio izabran. Cesarova kandidatura na ovoj listi može se tumačiti tako da se on tada prvi put jasno politički opredijelio za prodržavni JNS i tom je prilikom doživio prvi poraz na općinskim izborima nakon 1918. godine; “Službeno predavanje kandidatskih listina”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1933., 2.; “Rezultati općinskih izbora”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1933., 1.-2.

¹¹⁵ Napadači su neuspješno napali žandarmerijsku stanicu i povukli se uz manje gubitke; policijsko-vojne snage većinu su uhitile, a poslije su neki od njih osuđeni na smrt. Cilj akcije bio je izazivanje nemira i ustanka protiv vlasti; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 144.-145.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 286.-289.

¹¹⁶ “Sjednica tr. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 23, 1. XII. 1932., 1.

¹¹⁷ “Uoči izbora trgov. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1933., 1.; „Izborna gibanje“, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1933., 2.; “Službeno predavanje kandidatskih listina”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1933., 2.-3. Potrebno je istaknuti da je u srpnju 1933. na kongresu JRSD-a u Beogradu ime stranke promijenjeno u Jugoslavenska nacionalna stranka (JNS) kako bi se spriječio njezin raspad na brojne frakcije; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 131.

“neuspjelom”.¹¹⁸ Istodobno su u nekoliko navrata glasači HSS-a zabranjenim lecima pozivani na apstinenciju, smatrajući održavanje tih izbora pogrešnim i “lažnim”.¹¹⁹ Izbore je obilježio slab odaziv glasača na području svih općina samoborskog kotara, prosječno ih je glasalo manje od 30%. U trgovištu Samobor očekivano je pobijedila Pandićeva lista sa 250 glasova i 16 zastupničkih mjesta. Lista Milana Švarića dobila je 169 glasova i, u skladu s izbornim zakonom koji je bio na snazi, dva zastupnička mjesta.¹²⁰

U listopadu 1932. dolazi do promjene u samoborskoj kotarskoj vlasti, jer je dotadašnji kotarski predstojnik Seneković “po potrebi službe” premješten u novogradiški kotar, a na njegovo mjesto postavljen je Juraj Mihalić, dotadašnji kotarski predstojnik u Sušaku.¹²¹ Samoborske kotarske vlasti nastavile su s praćenjem političko-sigurnosnih prilika. Posebno se pratilo djelovanje HSS-a, predvođenog Vladkom Mačekom, koji je ojačao na području ovog kotara prelaskom Leušića iz JRSD-a u Narodni klub. Predstojnik Mihalić izvještava početkom lipnja 1933. o tome da je “... skoro sve pošlo na lijevo. Nije još ništa tragičnoga, jer se u bit države niti u Dinastiju ne dira, ali ipak sve unisono kaže ‘kaku bu rekel Maček, onako bumo delali’...”.¹²² U drugom izvještaju, od 4. lipnja 1934., Mihalić izvještava da je prodržavni JNS oslabio izlaskom Leušića, koji se svojim stavovima ne ističe kao “oštra opozicija” vlasti, no dovoljno da pasivizira druge pristase JNS-a. On je smatrao Leušića predstavnikom (nositeljem) politike “srednje linije”, tj. između JNS-a i HSS-a.¹²³ I u drugim izvještajima vlastima Savske banovine predstojnik Mihalić bio je oštar i kritičan prema Leušićevu političkom radu, nazivajući ga “nepokretnim” i “komodnim”, zbog čega je poduzeo konkretne korake u slabljenju Leušićeve pozicije na terenu. Tako je radio na smjenjivanju njegovih ljudi, kao što je to slučaj s Jurajem Gjurjakom, načelnikom općine Sveta Nedelja.¹²⁴ Osim toga, izvještavalo se o odanosti seljaštva prema kralju i državi, praćenju emigrantske pošte (iz Sjedinjenih Američkih Država i Kanade).¹²⁵ Kotarske

¹¹⁸ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 1548 (793 Pov.-1933.).

¹¹⁹ HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 266 (1088 kz. – 1933.); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 451 (810 Pov.-1933.).

¹²⁰ “Rezultati općinskih izbora”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1933., 1.-2.

¹²¹ “Promjene kod sreza”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1932., 2.; “Novi sreski načelnik”, *Samoborski list*, br. 23, 1. XII. 1932., 2.

¹²² HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3099 (15203).

¹²³ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (1426).

¹²⁴ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (95). Predstojnik Mihalić naveo je da će načelnika Gjurjeka smijeniti pod izgovorom njegove “sklonosti piću” uz potporu njemu nesklonih općinskih zastupnika. Mihalić je svoj plan proveo u svibnju 1934. na temelju izvještaja žandarmerije o tome kako je Gjurjek pio u krčmi u Strmcu i tražio pjevanje separatističkih plemenskih pjesama, “npr. Ustani bane Jelačiću Hrvatska te zove”. Uz to, predstojnik Mihalić zahtijevao je njegovu smjenu zbog lošeg vođenja općinske politike, čak i po cijenu raspisivanja novih općinskih izbora, kako bi se oslabio Leušićev politički utjecaj; HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/4. VI. 1934.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3758 (496).

¹²⁵ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3210 (266).

su vlasti pozitivno ocjenjivale pokušaje širenja političkog utjecaja JNS-a, što pokazuje primjer održavanja “konferencije” krajem kolovoza 1934. u kući seljaka Ivana Horvata u Otoku. Tom je prilikom Ivan Ištvanović uime te stranke nastojao “... okupiti oko sebe sve jugoslavenski orjentisane narodne snage, narodu omogućiti suradnju u celokupnoj državnoj politici...”¹²⁶ O neuspjehu skupa dovoljno je reći da se tom prilikom nitko nije pridružio stranci te da do novog skupa u selu Klokočevcu nije došlo zbog nedolaska stanovništva.¹²⁷ Kotarske vlasti pratile su pojavu “križara”, za koje su smatrale da su politička, a ne vjerska organizacija.¹²⁸ Nedovoljno isticanje državnih zastava za vrijeme sokolskih manifestacija u lipnju 1934. kotarske su vlasti nazivale “frankovlukom” koji “... makar ne pokazuje agresivnost, postoji i pripravan je da se u danom momentu i ispolji...”¹²⁹

No najveći politički protivnik središnjim vlastima i JNS-u bio je HSS pod Vladkom Mačekom. O njima predstojnik Mihalić piše početkom srpnja 1934. da su oni “... koji ne znaju što hoće, vječno očekujući neke promjene. Tih ima takodjer u ovom srezu a nazivamo ih separatistima ili Mačekovci, koji se drže pod okom. Aktivitet ne pokazuju nikakav, pa ni na dan obljetnicu događaja u narodnoj skupštini nijesu se ispoljili...”¹³⁰ Dodatne teškoće za državne (kotarske) vlasti bile su javne svečanosti kao izraz političke podrške Mačeku i HSS-u. Tako su 8. kolovoza 1934. održane zadušnice za Stjepana Radića u Samoboru, Rudama i Sv. Martinu, na kojima je ukupno bilo stotinjak osoba. Predstojnik Mihalić izvijestio je da su zadušnice prošle bez incidenta.¹³¹

Poseban je bio slučaj svećenika i kapelana Ivana Kokota, koji se protivio širenju sokolstva među samoborskom mladeži. Slično njemu činio je Milan Tomečak, prosvjetni djelatnik i upravitelj Pučke čitaonice u Samoboru, koji je sprečavao održavanje predavanja na temu sokolstva.¹³² Zabilježeni su slučajevi istraživanja kažnjavanja pojedinih osoba zbog zabranjenog političkog djelovanja (npr. Ljudevit Tomašić, osuđen na 14 dana zatvora zbog pjesmice “Oj naš Mačku”), uvrede kralja (Mijo Rešetar, seljak iz Slapnice; Pavle Rešetar; Stanko Gvozdić), čitanja/posjedovanja nedozvoljenih letaka (npr. Karlo Francetić, seljak iz Strmca), isticanja “plemenskih” zastava (npr. Ćiril Novak i Nikola Lisec), pjevanja nedopuštenih pjesama (npr. Ivan Koletić iz Male Rakovice).¹³³

¹²⁶ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/3. IX. 1934.).

¹²⁷ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/3. IX. 1934.).

¹²⁸ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/3. V. 1934.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/3. VIII. 1934.).

¹²⁹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/4. VI. 1934.).

¹³⁰ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (95).

¹³¹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (90/3. IX. 1934.).

¹³² HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3099 (3619); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3230 (20); HDA, Savska banovina, Odsjek upravnog odjeljenja za državnu zaštitu, sign. 145, kut. 12, br. 13/1935.

¹³³ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3099 (6369); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3099 (12586); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3227 (1229); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3229 (3076);

Pomno su se pratile osobe koje su bile sklone “separatističkim akcijama”. U tom kontekstu predstojnik Mihalić izvještavao je o Ljudevitu Tomašiću (“izraziti radićevac”, zatvoren radi uvrede kralja, sumnjiv zbog suradnje s komunistima), Gabrijelu Kruhaku (činovnik iz Zlatara, osuđen u procesu Hraniloviću), Marijanu Stilinoviću (bivši osuđeni student). Osim njih, Mihaliću su bili sumnjivi Gjuro Španović i tri njegova sina (Mato, Dimitrije i Martin), koji su bili “skloni defetističkom radu”, kod kojih nije zamijetio ništa sumnjivo “... jer sam im zaprijetio, da ću ih iz Samobora prognati budem li i najmanju stvarcu kod njih primijetio...”.¹³⁴ Tako je predstojnik Mihalić izvijestio banovinsko Odjeljenje za državnu zaštitu u listopadu 1933. o nezakonitom fotografiranju političkih zatvorenika u samoborskom zatvoru i mogućoj nedopuštenoj suradnji, u obliku slanja fotografija emigrantskim publikacijama.¹³⁵ Osim toga, izvještavalo se o švercu oružja.¹³⁶

Samoborske općinske i kotarske vlasti nastojale su provoditi središnju državnu politiku i “utvrditi” je na tom području. U tom kontekstu koristile su proslave državnih blagdana i posjete kraljevske obitelji. Na parlamentarnim izborima 1931. pobijedio je Gjuro Leušić, samoborski odvjetnik, javni bilježnik i banski vijećnik. Leušićeva politika uskoro će se nametnuti kao “srednja struja” između vladajućeg JRSD-a (JNS-a) i “radićevaca”. Ponovnim smjenama u općinskoj i kotarskoj vlasti, gdje su postavljeni Srećko Pandić i Juraj Mihalić, središnje vlasti nastojale su dodatno potisnuti utjecaj oporbe. Na određen način, Pandić i Mihalić su se “natjecali” u pokazivanju lojalnosti “novoj vlasti” i vođenju striktno državne politike. Pandić je za takvu politiku dobio potporu na općinskim izborima 1933., a Mihalić se trudio poduprijeti organiziranje prodržavnog JNS-a i ograničiti djelovanje “radićevaca”. No bilo je vidljivo, i o tome se izvještavalo središnjim banovinskim vlastima, da se stanovništvo sve više udaljava od vlasti, a time je sama šestosiječanjska diktatura “gubila tlo ispod nogu”.

VII. Kraj diktature: Atentat u Marseilleu i njegove posljedice na upravno-političke prilike u Samoboru, 1934.–1935.

Atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu u listopadu 1934. bio je jedan od događaja koji je najavio i obilježio okončanje razdoblja šestosiječanjske diktature u tadašnjoj državi. Kraljeva smrt dodatno je produbila unutarnjopolitičke podjele te je postalo jasno da je diktatura bila neuspješna. Vlast je u ime malo-

HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3257 (3080); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3099 (90); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 463 (917).

¹³⁴ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 228 (173 K.); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 228 (173 Pov.)

¹³⁵ HDA, Grupa VII, sign. 1354, br. 314 (3029).

¹³⁶ HDA, Grupa VII, sign. 1354, br. 331 (3029).

ljetnog Petra preuzelo Namjesništvo, u kojem je dominirao knez Pavle Karađorđević. Početkom 1935. među pripadnicima središnjih vlasti, poput premijera Bogoljuba Jeftića, govorilo se o raspisivanju izbora, a nešto prije Vladko Maček pušten je iz zatvora. U veljači su raspisani parlamentarni izbori za 5. svibnja iste godine. Političke stranke i dalje su bile zabranjene, no prema postojećem Zakonu o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu iz 1931. (s izmjenama 1931. i 1933.), omogućeno je prijavljivanje liste s minimalno 30 potpisnika iz svakog administrativnog kotara od polovine ukupnog broja administrativnih kotareva u državi, s time da se svaki ti kotari nalaze na području bar dviju trećina banovina.¹³⁷ Upravo takav izborni sustav bio je jedan od poticaja za okrupnjavanje oporbenih stranaka. Jeftić je predvodio vladinu listu, uz potporu provladajućeg JNS-a, a dio oporbenih stranaka ujedinio se u “Ujedinjenu opoziciju” pod Vladkom Mačekom. Na izbore se odazvao veliki broj glasača, a pobijedila je Jeftićeva provladina lista, koja je na državnoj razini osvojila 60% glasova i time 303 zastupnička mjesta. “Ujedinjena opozicija” pod Mačekom na državnoj je razini osvojila 37% glasova i time 67 mjesta (od toga je osvojila 68% u Hrvatskoj bez Dalmacije, a u Dalmaciji 60%).¹³⁸ No rezultati oporbe pokazali su krah šestosiječanjske diktature zbog izostanka potpune potpore stanovništva, jačanja zahtjeva za federalnim preustrojem i demokratizacijom države te odbacivanja (ideološke) politike jugoslavenstva.¹³⁹

Atentat u Marseilleu i njegove političke i druge posljedice odrazili su se i na samoborsku lokalnu razinu, izazivajući osudu samoborskih političara predvođenih načelnikom Pandićem. Ubrzo je održana žalobna sjednica trgovišnog zastupstva i brojni komemorativni skupovi, a načelnik Pandić predvodio je samoborsku delegaciju na kraljevu pogrebu, što se može protumačiti kao čin “legitimacije jugoslavenske pravovjernosti”.¹⁴⁰ Kako bi se iskazala lojalnost središnjim vlastima, samoborski političari isticali su kralja Aleksandra kao ujedinitelja Srba, Hrvata i Slovenaca i stvoritelja Jugoslavije, a na temelju tih argumenata trgovišno je zastupstvo na posebnoj sjednici sredinom lipnja 1935. odlučilo mjesni park nazvati njegovim imenom (“Park Viteškog Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja”).¹⁴¹

¹³⁷ I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 82.

¹³⁸ Raspodjela zastupničkih mjesta temeljila se na Zakonu o izboru narodnih poslanika za Narodnu skupštinu iz 1931. s kasnijim izmjenama iz 1931. i 1933., prema kojemu je propisano, između ostalog, da pobjednička lista odmah osvaja tri petine ili 60% svih mandata, a ostatak mandata dijelio se proporcionalno; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 156.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 82.

¹³⁹ I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 152.-156.; I. DOBRIVOJEVIĆ, *n. dj.*, 78.-94.

¹⁴⁰ “Žalobna svečanost za mrtvim KRALJEM u Samoboru”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1934., 1.-2.; “Delegacija Samobora na sprovodu NJ. Vel. kralja”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1934., 3.; “Žalost za viteškim Kraljem Aleksandrom I Ujediniteljem”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1934., 2.-3.; I. GOLDSTEIN, *n. dj.*, 152.

¹⁴¹ “Samoborski park nazvan je imenom NJ. Veličanstva Kralja Aleksandra Prvog Ujedinitelja”, *Samoborski list*, br. 20, 15. X. 1935., 1.-2.

No ti javni primjeri lojalnosti središnjim vlastima nisu bili jedini izraz određene političke volje (opredijeljenosti) samoborskog stanovništva. Naime, unatoč ograničenjima u radu, HSS i njegov vođa V. Maček stalno su imali utjecaj i uživali potporu na ovom području. Podrška “radićevcima” bila je posebno uočljiva tijekom proslava obljetnice stradanja zastupnika u Beogradu 1928. te proslava vezanih uz Vladka Mačeka¹⁴² i Matiju Gupca.¹⁴³ Tako je krajem prosinca 1934. organizirana velika “Mačekova manifestacija” u Samoboru, na kojoj je sudjelovalo petstotinjak stanovnika iz svih područja samoborskog kotara. Sudionici su nosili lampione u počast “hrvatskim mučenicima” i pjevali hrvatske rodoljubne pjesme (npr. “Još Hrvatska ni propala”, “Oj ti vilo” i sl.).¹⁴⁴

Može se smatrati da parlamentarni izbori 5. svibnja 1935. označavaju kraj šestosiječanjske diktature, jer je na njima bila dopuštena politička aktivnost drugih stranaka. Tako su nakon manje od četiri godine od posljednjih skupštinskih izbora u samoborskom kotaru raspisani novi izbori. Predstojnik Mihalić izvijestio je početkom prosinca 1934. banovinski Odsjek za državnu zaštitu da se samoborsko stanovništvo pribojava političke krize u državi i izbija nja rata, a rješenje političke krize vide u stvaranju nove “koncentracione ili autoritativne” vlasti pod banom u osobi samoborskog odvjetnika Webera.¹⁴⁵ Mjesec dana poslije on govori o tome kako privredne prilike znatno utječu na političko raspoloženje stanovništva, napose seljaštva, koje kritizira način na koji državne vlasti ubiru porez.¹⁴⁶

I u ovom razdoblju uhićivale su se i osuđivale osobe zbog uvreda kralja i države, isticanja plemenskih zastava (npr. župnik Matija Horvat u Sv. Martinu kažnjen je novčanom globom zbog držanja fotografije u uredu na kojoj je prikazana plemenska zastava).¹⁴⁷ Zatim se pratilo djelovanje “križara”, posebice na području Ruda, koje je Mihalić smatrao političkim, a ne vjersko-crkvenim udruženjem. On je zatim naredio širu istragu o njihovom djelovanju, što je

¹⁴² U samoborskoj javnosti sve je više bila naglašena povezanost Vladka Mačeka sa samoborskim krajem. Tako je istaknuto da je Maček 1904. imenovan prislušnikom samoborskog kotarskog suda, gdje se ubrzo istaknuo svojim radom. Osim toga, inicirao je osnivanje Hrvatskog sokola u Samoboru te je bio njegov istaknuti član. U listopadu 1935. prisustvovao je posveti kapelice u Gradni, dok je u kolovozu 1938. imenovan počasnim građaninom Samobora; “Dr. Vladko Maček kao mladi sudac u Samoboru”, *Jutarnji list*, br. 9875, 23. VII. 1939., 31.; “Samoborčani se sjećaju kada je dr. Maček došao kao sudac u Samobor”, *Večer (Zagreb)*, br. 5595, 20. VII. 1939., 6.; “Veliko narodno slavlje kod Samobora”, *Jutarnji list*, br. 9194, 31. VIII. 1937., 12.; “Pred samoborskim gradjanstvom”, *Jutarnji list*, br. 9548, 26. VIII. 1939., 2.

¹⁴³ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 503 (641).

¹⁴⁴ HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 526 (3238); HDA, Grupa VI, sign. 1364, br. 526 (8).

¹⁴⁵ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (2802).

¹⁴⁶ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (301).

¹⁴⁷ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (2088); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (2802); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (13915); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4005 (25 Pov./35).

uključivalo pretres i pečaćenje prostorija, zapljenu knjiga i zabranu rada.¹⁴⁸ Samoborske kotarske vlasti bile su zabrinute i zbog djelovanja pristaša ustaškog pokreta predvođenih Antom Pavelićem, posebice zbog mogućnosti (očekivane) podrške seljaka u slučaju neke “Pavelićeve akcije” na ovom prostoru.¹⁴⁹

Provladina stranka JNS predvođena Milanom Švarićem u predizborno je vrijeme u manjem opsegu pridobivala novo članstvo, i to većinom među seljaštvom. Njeni su predstavnici nastojali javnim skupovima (“konferencijama”) dobiti podršku samoborskih glasača. Kao ni u prijašnjim slučajevima, stanovništvo se u listopadu 1934. nije u većoj mjeri okupilo na skupovima u Podvrhu i Bregani.¹⁵⁰ U veljači 1935. kotarske su vlasti izvještavale o porastu aktivnosti “radićevaca”, posebno prilikom sudjelovanja na zadužnicama za stradale seljake iz Slavenskog Broda. I sam predstojnik Mihalić tom je prilikom procijenio da će HSS, ako mu bude dopušteno sudjelovati, odnijeti uvjerljivu političku pobjedu na ovom području. Njegovi su protivnici bili tadašnji zastupnik Leušić i nositelj liste Jugoslavenske narodne stranke Milan Švarić, koji je uživao najmanju potporu stanovništva.¹⁵¹ Istodobno su kotarske vlasti nastojale spriječiti (ograničiti) djelovanje HSS-ovaca zabranom skupova i zatvaranjem njihovih pristaša (npr. Gjuro Španović osuđen je na 14 dana zatvora zbog držanja političkog skupa u samoborskoj okolici).¹⁵² Posebno je zanimljivo promotriti politiku Gjura Leušića, koji je kao dotadašnji narodni zastupnik ovog kotara bio između dvije političke “vatre”: “radićevaca” i JNS-a pod Švarićem. Kotarske su ga vlasti na sve načine nastojale politički oslabiti i povezivale su ga s određenim “radićevcima”, poput Marka Bahovca.¹⁵³ Unatoč tome, Leušić je ušao na provladinu listu Bogoljuba Jeftića zajedno s Milanom Švarićem kao predstavnikom JNS-a. Iako su se izbori približavali, kotarske su vlasti izvještavale o Leušićevoj političkoj pasivnosti (“... još se nije počeo micati...”).¹⁵⁴

Kako su se približavali svibanjski parlamentarni izbori, tako su kotarske vlasti izvještavale o sve većoj aktivnosti i utjecaju “radićevaca”, koji uživaju potporu crkvenih vlasti, a pritom “zastrašuju” i “teroriziraju” samoborsko stanovništvo.¹⁵⁵ Nakon što su vlasti zabranile političko djelovanje članovima “Mačkove liste”, u Samoboru su se krajem travnja iste godine pokušale održati demonstracije. Tako je skupina od 50-ak mladića 26. travnja 1935. demonstrirala

¹⁴⁸ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (13915); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (16 Pov./3. III. 1934.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (16 Pov./3. IV. 1934.); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3531 (169).

¹⁴⁹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4036 (881 prs/1935.).

¹⁵⁰ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (2088); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 3530 (13915).

¹⁵¹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (583); HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4005 (766).

¹⁵² HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (583).

¹⁵³ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4005 (25 Pov./35).

¹⁵⁴ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4005 (766).

¹⁵⁵ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (1054).

na središnjem trgu, ali su se razišli na intervenciju predstojnika Mihalića. Dva dana poslije kotarske su vlasti spriječile nove i masovnije demonstracije pojačanim djelovanjem 50-ak žandara. Istoga dana spriječen je govor Ljudevita Tomašića u Sv. Martinu, a kotarske vlasti uputile su zagrebačkoj policiji zahtjev za njegovo saslušanje.¹⁵⁶

Na parlamentarnim izborima na području samoborskog kotara predložene su četiri kandidatske liste. Vladina lista Bogoljuba Jeftića izašla je sa dva kandidata: Milanom Švarićem i Gjurom Leušićem.¹⁵⁷ Od ukupno 7548 upisanih glasača glasalo je njih 6645 ili 88%, što je značajan odaziv na izbore. Izboru pobjedu odnijela je Mačekova lista s Ljudevitom Tomašićem kao kandidatom s osvojenih 6386 glasova (96%), dok je Jeftićeva lista dobila 258 glasova (4%, od toga je Švarić dobio 157, a Leušić 101 glas). Ljotićeva lista dobila je samo jedan glas, i to u trgovištu Samobor, a nitko nije glasao za listu Božidara Maksimovića.¹⁵⁸ Samoborske su kotarske vlasti nakon izbora kao razlog neuspjeha vladinih kandidata istaknule Švarićevo “arogantno ponašanje” i Leušićev “manjak truda i elana”.¹⁵⁹ Predstojnik Mihalić pritom je posebno kritizirao Švarića kao lošeg političara (“prelošeg karaktera”) koji samo kritizira kotarske i druge vlasti zbog vlastitog političkog neuspjeha, a politika mu služi kao “sredstvo za njegov ekonomski spas”.¹⁶⁰ Osim toga, Mihalić je izvještavao da je Mačekovu listu podupro dio državnih i banovinskih činovnika, zbog čega su prijavljeni, pa čak i znatan dio “četnika”.¹⁶¹

Uvjerljiva politička pobjeda Mačekove liste na parlamentarnim svibanjskim izborima ubrzo se odrazila na općinske prilike u Samoboru. Trinaestero trgovišnih zastupnika podnijelo je sredinom rujna 1935. ostavku na položaj u zastupstvu, navodeći kao razlog nezadovoljstvo radom općinskih vlasti predvođenih načelnikom Pandićem.¹⁶² Pozadina tog sukoba bio je otpor dijela gradskih zastupnika nametnutoj Pandićevoj upravi te su tražili njihovu zamjenu ljudima koji imaju “narodno povjerenje”.¹⁶³ Ubrzo nakon toga samoborske kotarske vlasti odlučile su neprihvatiti kolektivnu ostavku trinaestero samoborskih zastupnika i sazvale novu sjednicu gradskog zastupstva krajem istog mjeseca. Na sjednicu se nisu odazvala navedena trinaestorica zastupnika, zbog čega nije mogla biti održana.¹⁶⁴ Sve do 4. listopada 1936., za kada su bili raspisani općinski izbori, vlast je funkcionirala isključivo upravom načelnika Pan-

¹⁵⁶ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (1054).

¹⁵⁷ “Izbori za narodno predstavništvo petog svibnja”, *Samoborski list*, br. 9, 1. V. 1935., 2.

¹⁵⁸ “Rezultati izbora u samoborskom srežu”, *Samoborski list*, br. 10, 15. V. 1935., 2.

¹⁵⁹ HDA, Grupa XXIII, sign. 1364, br. 167 (Str. Pov. Službeno, 29. IV. 1935.).

¹⁶⁰ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (1375).

¹⁶¹ HDA, Grupa XXI, sign. 1363, br. 4004 (1375).

¹⁶² “Ostavka opć. zastupstva”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1935., 2.

¹⁶³ “Potreba općinskih izbora”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1935., 1.

¹⁶⁴ “Ostavka op. odbornika nije uvažena ali sjednica se nije mogla održati!”, *Samoborski list*, br. 21, 1. XI. 1935., 3.

dića, bez sudjelovanja članova upravnih odbora.¹⁶⁵ Na općinskim izborima bila je predložena samo jedna lista, nazvana “Sloga”, koju su činili predstavnici HSS-a pod nositeljem Milutinom Jurčićem, umirovljenim sudskim vijećnikom. Predloženi kandidati bili su oni zastupnici HSS-a koji nisu sudjelovali na prošlim općinskim izborima, što je bilo u skladu s uputama središnjice HSS-a. U trgovištu Samobor za tu je listu od 842 upisana glasača glasalo njih 360 ili 43%, čime je izabrano novo zastupstvo.¹⁶⁶ Smjena općinske vlasti u trgovištu Samobor u korist HSS-a bila je pokazatelj jakosti stranke, koja je uspjela “prebroditi” zabranu djelovanja za vrijeme diktature.

VIII. Zaključno o političko-upravnim prilikama na području samoborskog kotara, posebice u trgovištu Samobor

Stanovništvo samoborskog kotara bilo je do 1929. gotovo potpuno politički opredijeljeno za politiku HSS-a predvođenu Stjepanom Radićem. Stranački predstavnici HSS-a u 1920-ima gotovo su sasvim dominirali na razini općine i kotara. No politička se situacija mijenja u siječnju 1929., kada su unutrašnjopolitičke (ne)prilike na državnoj razini dovele do uvođenja diktature kao novog oblika vlasti i na samoborskom području. Nositelji državne vlasti postali su postavljeni i odani državni službenici u općinskoj i kotarskoj vlasti, koji su imali zadatak provoditi nametnutu represivnu politiku središnjih vlasti. Takva politika posebno je bila vidljiva na razini samoborske općinske vlasti, kada je nekoliko mjeseci nakon uvođenja diktature u trgovištu Samobor dotadašnji HSS-ov načelnik Milan Praunsperger podnio ostavku, a na njegovo su mjesto banovinske vlasti postavile Pavla Cesara, koji se dotada istaknuo kao dugogodišnji državni službenik (gospodarski učitelj i upravitelj imanja) i zastupnik u trgovišnom zastupstvu, bez političkog opredjeljivanja za politiku oporbenih stranaka (napose HSS-a). Istodobno, kao podrška Cesarovoj načelničkoj poli-

¹⁶⁵ “Izbor trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1936., 1.; “Općinsko zastupstvo”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1936., 1.; “Upute za općinske izbore!”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1936., 2.; “Općinski izbori”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1936., 2.; “Općinski izbori”, *Samoborski list*, br. 20, 1. X. 1936., 3. Jedno od obilježja jačanja HSS-a sredinom 1935. bilo je izazivanje kriza u općinskim vlastima davanjem ostavki kako bi se mogli raspisati prijevremeni izbori. Središnje banovinske vlasti to su nastojale spriječiti odbijanjem ostavki od strane kotarskih predstojnika, koji su na razne načine pokušavali održavati funkcioniranje tih vlasti. Ni taj potez središnjih vlasti nije mogao spriječiti sve ozbiljnije širenje krize općinskih vlasti i jačanje HSS-a u njima, ali je ipak uspio spriječiti prijevremene izbore. Na općinskim izborima HSS je preuzeo vlast u oko 80% općina, što je bio slučaj i na samoborskom području; Suzana LEČEK, “Borba Hrvatske seljačke stranke za općinsku samoupravu 1936.-1939.”, *ČSP*, 40/2008., br. 3, 1002.-1004.

¹⁶⁶ “Izbor trgovišnog zastupstva”, *Samoborski list*, br. 17, 1. IX. 1936., 1.; “Općinsko zastupstvo”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1936., 1.; “Upute za općinske izbore!”, *Samoborski list*, br. 18, 15. IX. 1936., 2.; “Općinski izbori”, *Samoborski list*, br. 19, 1. X. 1936., 2.; “Općinski izbori”, *Samoborski list*, br. 20, 1. X. 1936., 3.

tici, trgovišno zastupstvo doživjelo je brojne promjene u obliku postavljanja i smjenjivanja izabranih zastupnika, uključujući smjenjivanje načelnika Cesara i postavljanje Srećka Pandića kao načelnika 1931., sve do novih općinskih izbora 1933. godine. Time se sasvim izmijenila biračka volja samoborskog stanovništva na izborima 1927. godine. Slavljenje državnih blagdana, sprečavanje održavanja komemorativnih skupova u znak sjećanja na pojedine događaje, poput lipanjskih žrtava i Radićeve smrti iz 1928., posjeti istaknutih osoba iz kraljevske obitelji i državnih vlasti i “poklonstvene deputacije” trebali su biti vanjski izraz samoborske potpore središnjoj državnoj politici. Praćenje istaknutih oporbenih političara i njihovo prijavljivanje državnim političkim i pravosudnim tijelima, pomno prijavljivanje i kažnjavanje svakog kršenja zakona (poput uvreda kralja, isticanja plemenskih zastava i sl.) oslikavali su represivni politički sustav. Hrvatska seljačka stranka, predvođena Vladkom Mačekom, i njezini lokalni predstavnici na samoborskom području mirno su prihvatili promjenu vlasti, a vlast se mnogo nasilnije uspjela obračunati s komunistima na ovom području. Unatoč brojnim pokušajima ograničavanja djelovanja, “radićevština” je ovdje i dalje bila prisutna, a nakon 1933. i sve otvorenije izražena.

Smrt kralja Aleksandra krajem 1934. i raspisivanje novih parlamentarnih izbora u svibnju iduće godine doveli su do novih pritisaka kotarskih vlasti na onemogućavanje djelovanja HSS-a, koji je iskoristio postojeću zakonsku mogućnost i uspješno kandidirao listu “Ujedinjene opozicije” s nositeljem Ljudevitom Tomašićem. Istodobno su samoborske kotarske vlasti neuspješno nastojale poduprijeti okrupnjavanje političkih prodržavnih snaga pod nositeljem Jugoslavenske nacionalne stranke Milanom Švarićem i povezujući ih sa samoborskim parlamentarnim zastupnikom Gjurom Leušićem. No ni to nije dovelo do uspjeha, jer je uvjerljivi izborni pobjednik bila Mačkova lista s Ljudevitom Tomašićem kao kandidatom, što je samo dio većinske pobjede “Ujedinjene opozicije” u Savskoj banovini. Tada je postalo jasno da je diktatura i formalno okončana na samoborskom (i državnom) području, jer je stanovništvo jasno iskazalo otpor prema njoj izabirući “opoziciju”. Ovi će se politički impulsi nastaviti i na općinskoj razini, gdje na području trgovišta Samobor dolazi do, očekivane, krize vlasti, što je otvorilo prostor za smjenu vlasti u korist HSS-a na općinskim izborima u listopadu 1936. godine. Uvjerljiva politička dominacija HSS-a nastavit će se sve do 1941., do kada će uvjerljivo i bez oporbe vladati ovim područjem.

Prilog I. Kotarski predstojnici i općinski načelnici u Samoboru 1918.–1935.

Kotarski predstojnici/ načelnici Samobora	Općinski načelnici trgovišta Samobor	
	Izabrani načelnici	Postavljeni načelnici (upravitelji, povjerenici)
Jaroslav Špun-Strižić (studenj 1918. – svibanj 1919.)	Josip Jug (rujan 1916. – ožujak 1919.)	
Franjo Kosina (svibanj 1919. – studeni 1924.)		Josip Čop (srpanj 1918. – svibanj 1919.)
Antun Jagar (studenj 1924. – veljača 1925.)		Mirko Kleščić (svibanj 1919. – srpanj 1920.)
Franjo Štambuk (veljača 1925. – lipanj 1926.)	Mirko Kleščić (srpanj 1920. – svibanj 1923.)	
Aleksandar Šibenik (lipanj 1926. – svibanj 1929.)		Milan Šoštarić (svibanj 1923. – prosinac 1923.)
Janko Lovreščak (svibanj 1929. – siječanj 1930.)	Milan Šoštarić (svibanj 1923. – veljača 1926.)	
Stjepan Stilinović (veljača 1930. – lipanj 1930.)	Ivan Levičar (veljača 1926. – siječanj 1927.)	
Ivan Seneković (lipanj 1930. – listopad 1932.)	Milan Praunsperger (veljača 1927. – listopad 1927.)	
Juraj Mihalić (studenj 1932. – travanj 1936.)	Milan Praunsperger (listopad 1927. – ožujak 1929.)	
		Pavao Cesar (ožujak 1929. – listopad 1932.)
		Srećko Pandić (listopad 1932. – listopad 1936.)

Izvor: *Samoborski list*, 1918.–1936.; *Samoborac*, 1925.–1930.

Prilog II. Promjene u općinskoj vlasti trgovišta Samobor 1927.–1932.

Izabrano trgovišno zastupstvo listopad 1927.	ožujak 1929.	travanj-svibanj 1929.	travanj 1930.	veljača 1931.	travanj 1931.	prosinac 1931.	listopad 1932.
Milan Praunspurger (načelnik)	Antun Cizl						
Mijo Herceg	Franjo Tkalčić						Franjo Strmoli
Stjepan Kocijanić							
Filip Šimenc					Jure Noršić		
Pavao Cesar	Pavao Cesar (načelnik)						
Ivan Žibrat							
Albert Jurčić				Gjuro Domina			
Franjo Medved				Vjekoslav Vrbančić			
Mijo Tunjko	Ivan Kirin						Srećko Pandić (načelnik)
Stjepan Fresl ml.	Hilary Ortinsky						
Milan Lang		Mirko Kleščić					Andrija Lenarčić
Josip Bišćan	Antun Rumenić						Gjuro Tenk
Mijo Novak	Radko Buzina						
Milan Švarić							
Ignac Stiplošek			Vladimir Presečki			Adolf Veber	Slavko Šek
Janko Bišćan						Franjo Letina	Gabro Medved
Fran Hričić						Antun Perišin	
Ivan Jurković					Franjo Bastijančić ml.		Mato Hodnik

Izvor: Samoborski list, 1929.–1933.

Prilog III. "Senzacionalan preokret u rješavanju državne krize", *Samoborac*, Posebno izdanje, 6. I. 1929., 1.-2.

Posebno izdanje.

Cijena 1 Dinar.

LIST ZA PROMICANJE INTERESA SAMOBORA I OKOLICE.

Godina V. SAMOBOR, dne 6. siječnja 1929. Poseb. izdanje.

Senzacionalan preokret u rješavanju državne krize.

ZAGREB, 6. I. 1929. Telefonska vijest. U rješavanju teške krize, u koju je zapala naša država danom 20. lipnja, nastao je sinoć kasno senzacionalni **preokret na bolje.**

Njegovo Veličanstvo Kralj, služeći se pravom svojih krunskih prerogativa i obzirom na to, da nema mogućnosti ni za kakovo parlamentarno rješenje krize — obustavio je važnost ustavu, te je imenovao novu neutralnu vladu.

Vlada je sastavljena iz slijedećih lica:

Predsjednik min. savjeta diviz. general Petar Živković počasni adjutant Nj. Veličanstva Kralja, — **Nikola Uzunović**, (predsjednik ministarskog savjeta na raspoloženju) ministarstvo bez portfelja.

Vojislav Marinković, ministar inostranih djela.
Arm. general, Stevan Hadžić, ministar vojske i mornarice.
Dr. Antun Korošec, ministar saobraćaja.
Ministar vjera Dr. Tugomir Alaupović.
Dr. Uroš Krulj, ministar narodnoga zdravlja.
Dr. Mate Drinković, min. trgovine i industrije.
Dr. Milan Srškić, ministar pravosuđa.
Ministar prosvjete Boža Maksimović.
Ministar financija Dr. Stanko Švrljuga, predsjednik zagr. burze.
Ministar poljoprivrede i voda Dr. Oton Frangeš, profesor zagrebačkog sveučilišta.

Min. gradjevina, te zastup. ministra pošte i telegrafa **Stevan Savčić.**
Ministar šuma i ruda Lazar Radivojević.

Do daljnjeg naredjenja zabranjeni su svi javni i pouzdani sastanci i konferencije te polit. stranačke zabave, kao i javno komentarisanje stvorenog položaja.

U današnjim „Službenim Novinama“ izlazi:

1. Ukaz o novo imenovanoj vladi.
2. Kraljeva riječ Ministrima.
3. Kraljeva proklamacija.
4. Zakon o Kraljevoj vlasti i vrhovnoj upravi.

SUMMARY

POLITICAL AND ADMINISTRATIVE SITUATION IN THE
SAMOBOR DISTRICT DURING THE 6TH OF JANUARY
DICTATORSHIP (1929 – 1935)

The 6 January Dictatorship in the Samobor districts was introduced without a (significant) resistance of the population and opposition politicians (especially among members of Croatian Peasant Party/HSS). Holders of the new government have become loyal state servants in the municipal and county governments. They relied on repressive gendarmerie and police which included monitoring and reporting of national political and judicial bodies of prominent opposition politicians, and carefully filing and punish any violations of the law (such as insults King, hanging the “tribal” flag, etc.). In Samobor municipality it was appointed Pavao Cesar and several representatives with the aim of supporting new state unification policy forbidding nationalism and political opposition. After the death of Aleksandar I Karadžević in October 1934th state and local government didn't succeed in repressing the political activity of HSS which had won on parliamentary election in May 1935. This formally ended the dictatorship in the Samobor district. Soon after that HSS had won on municipally election in October 1936.

Key words: Samobor, The 6th of January Dictatorship, Repression, Municipal Self-Government, Croatian Peasant Party